

AZ ISMERETLEN PETELEI – EGY MAGYAR ELBESZÉLŐ ÉLETRAJZI LEGENDÁI

THE UNKNOWN PETELEI – BIOGRAPHICAL LEGENDS ABOUT A HUNGARIAN NOVELIST

Bárdos Dóra¹

¹ Irodalomtudományi Doktori Iskola, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, Magyarország

---

Kulcsszavak:

Petelei István,
novella,
életrajz

Keywords:

Petelei István,
short story,
biography

Cikktörténet:

Beérkezett 2016. október 10.
Átdolgozva 2016. október 31.
Elfogadva 2016. november 5.

Összefoglalás

Petelei István az előző századforduló magyar irodalmának méltatlanul elfelejtett novellistája. Készülő doktori dolgozatomban könyv formában megjelent elbeszéléseivel foglalkozom. Tanulmányom azokat az életrajzi legendákat veszi sorra, amelyek meghatározzák Petelei helyét az irodalmi kánonban.

Abstract

Petelei István was an original actor of the Hungarian literature at the 19th century. He is almost forgotten though worthy of notice. In my PhD dissertation I currently work on I examine his short stories released in book form. The theme of my essay is biographical legends about Petelei which determine his place in the literary canon.

---

1. Egy “ismeretlen magyar író” Erdély és Budapest között

Van, aki szerint Petelei István (1852-1910), az erdélyi születésű író volt a „*legjobb magyar novellista a XIX. században*”². Sokak számára azonban ő az egyik legismeretlenebb magyar szerző: úgy tűnhet, a „*marosvásárhelyi européer*”³ munkássága nem talált és talál utat az olvasóközönséghez, ehelyett a folyamatos „*feledés homálya*”⁴ borítja. A róla írtak alapján az lehet a benyomás, nála „*Az írói közismertség mintha fordított arányban állt volna a századvégtől a századelőig átívelő pálya művészi rangjával.*”⁵ Tanulmányomban igyekszem körvonalazni Petelei „ismeretlenségének” néhány aspektusát. Bemutatom azokat az életrajzaiban mintegy toposzá vált elemeket, amelyek látszólag közismertsége hiányát magyarazzák, valójában azonban sokkal inkább legendákat örökítenek tovább és hivatkozási alapul szolgálnak a titokzatos ismeretlenség bizonyításakor. Pedig Petelei valójában nemcsak megismerhető író, de mintegy fél évszázada folyamatosan jelen is van irodalmi köztudatunkban.

„*Homo novus*”⁶ – így nevezte Petelei Istvánt első megjelent kötetének legelső méltatója, Harasztii Gyula 1881-ben a *Pesti Napló*-ban. Az író „*jóformán teljesen incognito maradt a közönségnél*” – értékelte halála évében, 1910-ben pályáját a kor egyik nagyhatású

---

¹ Bárdos Dóra. Tel.: +36306099449
E-mail cím: dora.bardos@gmail.com

² ALEXA Károly, *Petelei István = Távol az Araráttól...: A magyarörmény irodalom*, vál., szerk., bev. ALEXA Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20), 405.

³ KICZENKO Judit, *Petelelit lapozgatva... = Tanulmányok a XIX. század magyar irodalmából*, szerk. MEZEI József, Bp., ELTE, 1983, 114.

⁴ KOZMA Dezső, *Egy erdélyi novellista: Petelei István*, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969, 133.

⁵ POZSVAI Györgyi, *Az újra meg újra felfedezett Petelei*, Tiszatáj, 2002. augusztus, 99.

⁶ Harasztii Gyulát idézi TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek = PETELEI István Összes novellái: Szerzői kötetek*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, I-II (Csokonai Könyvtár, Források: Régi Kortársaink, 13), 587. Schöpflin Aladár cikke megjelent: SCHÖPFLIN Aladár, *Petelei István*, Nyugat, 1910/2, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00048/01253.htm> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

irodalomkritikusa, Schöpflin Aladár a *Nyugatban*.⁷ A két vélekedés közül egyik sem volt teljességgel megalapozott, s közte ott feszült egy művekben gazdag, három évtizedes írói életpálya több mint négyszáz novella-megjelenéssel, nyolc kiadott szerzői kötetel, számos újságcikkkel, több mint egy évtizednyi folyóirat-szerkesztői, s mintegy húszéves irodalomszervezői munkával.

Petelei István ma is „az ismeretlen író” a szakma és a közvélemény számára. Alakjához, munkásságához elválaszthatatlanul hozzátartozik ismeretlenségének, elfeledettségének, újralfedezésre való érdemességének ténye, vagy inkább toposza. Az ismeretlenség bélyege ül rajta a huszadik század és az elmúlt mintegy tizenöt év Petelei-recepcióján és Petelei-kánonján is, s az írói „inkognitóban maradás” felismerése és megokolása állandó, visszatérő eleme az íróról szóló közleményeknek, tanulmányoknak és a munkáit tárgyaló elemzéseknek.

Tény, hogy már kortárs méltatói is gyakran fordultak e közhely használatához. Az azóta is sokat idézett Szana Tamás például így fogalmazott az író 1881-es első, *Keresztek* kötete kapcsán: „*Petelei István első rajzai nagyobb zajt ütöttek az írói világban, mint az olvasók között.*”⁸ Ez az állítás azonban már megszületésekor is legfeljebb az első könyvét jegyző Petelei Istvánra volt igaz, a novellistára viszont aligha, hiszen a fiatal írónak eddigre már jelentős és stabil olvasóközönsége volt a budapesti *Magyarország* és a *Nagyvilágnak*, Ágai Adolf lapjának köszönhetően.⁹ Mégis, a gondolat, hogy az író valójában csak az irodalmárok olvassák, a közönség nem, igazságtartalmától függetlenül többször is visszatért a Petelei életében megjelent, egyébként egyre inkább elismerő kritikákban. Például *A Hét* recenzense úgy fogalmazott az általános sikert arató ötödik kötet, az 1897-es *Felhők* kapcsán, hogy a benne olvashatók „*nem afféle újságnovellák, hanem egy valóságos írónak valóságos munkái; kieszelései egy előkelő léleknek, aki közönségül is csak ilyenekre számít.*”¹⁰

Bár saját korában sem volt igaz, ez a vélekedés napjainkig hat, s befolyásolja Petelei és az olvasóközönség kapcsolatának megítélését. Még az egyik legújabb Petelei-novellaelemző tanulmány, Nyilasy Balázs munkája elején is megjelenik, mégpedig különös módon. Az egyébként értő, új szempontokat felmutató írás két kiragadott idézettel, egy 1910-ből és egy 2011-ből származóval azt a benyomást kelti, mintha Petelei ismertsége/ismeretlensége, illetve egyáltalán, művei befogadástörténete terén száz év alatt semmi sem történt, semmi sem változott volna.¹¹

Érthető a ragaszkodás e közhelyhez: kezdettől tekintélyekre tud ugyanis hivatkozni, s segítségével a mindenkori elemzők és megismertetők számára lehetségessé válik egyfajta séma követése. Eszerint az író kortársai is már csak alig ismerték meg, majd teljesen elfelejtették, később ugyan (egyszer, többször) újra felfedezték, ám napjainkban megint újra felfedezik, és ez a felfedezés lesz az igazi, a végleges. Ezt a hullámvonalakkal szemléltethető folyamatot nevezi Pozsvai Györgyi „*az életmű hosszas »lappangásának«*”¹², Kiczenko Judit pedig „*a betemetett irodalom» korának*”¹³.

Különös módon azonban ez a gondolatmenet Petelei halála, 1910 után egészen a harmincas évekig nem jelent meg, vagyis első, kortárs értékeléséhez semmi köze. Későbből datálható gondolkodásmód, mely a Peteleivel kortárs kritikusok vélekedéseit legfeljebb saját igazolására idézi, de nincs folytonosság közte és köztük. A harmincas évek elejétől azonban az író kánonba helyezésének, irodalomtörténeti helye megtalálásának állandó alapelemévé változott.

Amikor 1932-ben Rossmann Magda dolgozatot készített Petelei novellisztikájáról, még csak a Schöpflin-féle bíráló, megítélő hangot alkalmazta az író munkásságával kapcsolatban. „*A nagyközönség körében nem volt népszerű.*” – vette át variáltan a gondolatot.¹⁴ Nem keltett azonban olyan benyomást, hogy rövid áttekintése Petelei újralfedezését tűzné ki célul: sokkal inkább egy létező irodalmi diskurzus részeseként hallatta hangját.

⁷ Idézi: TÖRÖK, *Jegyzetek*, 2007, i. m., 589.

⁸ Ahogyan ezt Török Zsuzsa is kimutatta: TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, Bp., Ráció, 2011, 25-28.

⁹ Idézi: TÖRÖK, *Jegyzetek*, 2007, i. m., 617. Érdekeség egyébként, hogy a könyvben valójában csak olyan elbeszélések voltak megtalálhatók, amelyeket éppen újságnovellából írt készre, kötetbe illőre Petelei. Ezzel a munkamódszerrel azonban a Petelei-kötetek recenzensei gyakorlatilag egyáltalán nem foglalkoztak: saját koruk tendenciáit észre sem véve arisztokratikusan elválasztották a sajtó és a könyvkiadás termékeit. A tendenciáról: TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközegei*, i. m., 57.

¹⁰ Idézi: TÖRÖK, *Jegyzetek*, 2007, i. m., 631.

¹¹ NYILASY Balázs, *Az Árva Lotti és a Petelei István-i impassibilité*, Hitel, 2016/4, 93.

¹² POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei*, i. m., 100.

¹³ KICZENKO Judit, *Kozma Dezső: Egy erdélyi novellista – Petelei István*, Irodalomtörténet, 1972/4, 513.

¹⁴ ROSSMANN Magda, *Petelei István*, Bp., Elbert Nyomda, 1932, 37.

Ezzel szemben az 1937-es *A csíkos szőttes* című válogatáskötetben – az első Petelei-gyűjteményben, amely könyvformában napvilágot látott 1912 óta – Szentimrei Jenő már az író újra-megismertetését választotta a kis füzet megjelentetése fő céljául.¹⁵ Ezzel Gyalui Farkasra, az író barátjára, tanítványára és első életrajzírójára utalt vissza, aki már 1912-ben (amikor Petelei művei még teljes mértékben olvasottságnak örvendtek, hisz maga az idézett tanulmány is az író posztumusz, kétkötetes novelláskötete, az *Elbeszélések* bevezetőjéül készült) így írt egy helyütt: Peteleinek „föl kell támadnia, műveit még csak ezután becsülik meg igazán.”¹⁶

Elmondható, hogy jóslatának első fele a legteljesebb mértékben bevált: Petelei István, az ismeretlen író a magyar irodalom egyik legtöbbször feltámasztott szerzőjének tekinthető. Ahogyan Marosi Péter rendkívül sarkosan, ám némiképp indokoltan megfogalmazta (még 1956-ban): „Egyikük (ti. az irodalomtörténészek) sem támasztja alá mondanivalóját az irodalmi közvélemény valamilyen eleven ítéletével. Mindegyikük élesztgeti az »ismeretlen« Peteleit. Mindegyikük jóvátételről beszél.”¹⁷ Persze hiba lenne a Petelei-recepció minden újraértelmező kísérletét egyszerű „élesztgetésnek” tekinteni. Mégis különleges, hogy miközben Petelei műveinek megjelenésében és olvasottságában egyfajta folyamatosság érzékelhető, az újrafelfedezés kényszere végigkíséri a teljes befogadás-történetet. Jól összefoglalja ezt Szentimrei Jenő régi kérdése, mely szinte mottóul kínálkozik a témához: „A megújuló nemzedékek céhbellei közül mindig rá fog döbbsenni valaki, miért nem lettek novellái a magyar széppróza iskolapéldáivá?”¹⁸ A válasz pedig: igen.

„Ilyen viszonyok között nem csoda, ha a magyar elbeszélő-irodalom e jelentős alakját pár évtizeddel halála után szinte teljesen elfeledték.”¹⁹ – kezdte kötete előszavát Bisztray Gyula 1955-ben. Ám egy következő, 1969-es válogatáskötet szerkesztője, Máthé József és ugyanabban a helyzetben érezte magát, mint elődei, amikor megpróbálta összefoglalni, miért is kell „e sokszor felfedezett, de ugyanannyiszor váratlanul elfelejtett író emlékét újra felidézni”²⁰. Itt a felejtés mellett már konkrét fogalomként is felbukkant az újrafelfedezés. Kozma Dezső ugyan sokkal optimistább volt, amikor ezeket a szavakat vetette papírra az első Petelei-monográfia zárásaként: „Az irodalomtörténet – láttuk – kijelölte helyét novellairodalmunkban. Örölnénk, ha nemcsak az irodalomtörténetben élne így, hanem az irodalmi köztudatban is. Ki kell ásnunk könyvtárainkból köteteit, egykori lapok hasábjain porladó novelláit, össze kell gyűjtenünk végre a több mint négyszáz cikket kitevő Petelei-publicisztikát – hogy eljuttassuk őket a mai olvasókhöz.”²¹ Művének alapfelismerése volt, hogy Petelei újrafelfedezése, írói értékeinek és szerepének újraértékelése megkezdődött: most tehát az iránta érdeklődő szélesebb olvasóközönségen a sor. Ennek ellenére Bisztray Gyula például még 1980-ban is tartotta magát a vélekedéshez: „három emberöltő óta sem lett az írók írójából a nagyközönség írója. A kevesek – korszerűtlenül szólva: a kiválasztottak – írója mind a mai napig.”²² Ez a gondolat új szempontot vet fel: mit is jelent az olvasottság, s kinek kell olvasnia és ismernie egy írot, a közönségnek vagy a kritikusoknak és irodalomtörténészeknek?

A kortárs kritikusok jó része Peteleit „újságban” egyáltalán nem olvasta, csak köteteit szemrevételezte: pályája sikeréről legfeljebb a kötetek alapján (esetleg azok mindegyikét sem ismerve) alkotott ítéletet. Bár az író mindvégig népszerű és a lapokban 1878-tól, pályakezdésétől 1909-ig, haláláig²³ folyamatosan közölt novellista volt, ezt a kötetéről szóló kritika nemigen vette tudomásul. Helyette tényként kezelte olvasatlanságát: a későbbi életrajzírók pedig átvéve ezeket az adatokat életében is ismeretlen szerzőnek tekintették Peteleit. Így saját korukban tapasztalt „elfelejtettségét” is ezzel magyarázták. Bisztray is így tett, makacsul „az írók írójának” nevezve a sokkal inkább „az újságolvasók írója” Peteleit. Pedig ezzel – mindenfajta bizonyítás nélkül –

¹⁵ SZENTIMREI Jenő, *Petelei Istvánról* = PETELEI István, *A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből*, bev. SZENTIMREI Jenő, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár), 8.

¹⁶ GYALUI Farkas, *Petelei Istvánról*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert nyomdája, 1912 (Különlenyomat), 46.

¹⁷ MAROSI Péter, *Petelei István tragédiája*, Utunk, 1956/43, 4.

¹⁸ SZENTIMREI Jenő, *Petelei István* = PETELEI István, *A fülemüle*, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új Idők, 1943, 23.

¹⁹ BISZTRAY Gyula, *Petelei István* = PETELEI István, *Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955, 5.

²⁰ MÁTHÉ József, *Petelei István* = PETELEI István, *A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969, 7.

²¹ KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 134-135.

²² BISZTRAY Gyula, *Petelei István irodalmi leveleskönyve elé = Petelei István irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980, 6.

²³ 1910. január 5-én halt meg.

megteremtődött egy olyan mítosz, miszerint Peteleire mindig csak a szakma, az elit, a „kiválasztottak” néhányja figyelt.

Ez viszont hosszú távon olyasféle túlzásokhoz vezetheti el az értelmezőket, mint például Rózsafalvi Zsuzsanna gondolatmenete, amelyet a 2002-ben kiadott új Petelei-válogatáskötet megjelenésére reflektálva írt le: „*Tekintettel e helyzetre túlzott optimizmusra enged következtetni annak a tanulmányának a címe (»Az újra meg újra felfedezett Petelei.«), melyet Pozsvai Györgyi e lap hasábjain publikált 2002 augusztusában. E címválasztás első közelítésben azt sugallja, hogy az életmű jól reprezentált, s hogy a Petelei-prózapoétika recepciójával minden a legnagyobb rendben van. Ám hamar eloszlanak illúzióink, ha – akár e hivatkozott tanulmány mentén – végiggondoljuk az életmű utóéletét, vagy számbavesszük a fent említett szövegkiadási problémákat, hisz az »újrafelfedezés« mindaddig csupán vágyálom maradt, amíg a művekhez való hozzáférés szinte lehetetlen volt.*”²⁴

Ez a még Pozsvai Györgyi tanulmányának állításait is kétségbe vonó, s aggodalmait is keveslő szakmai hozzáállás jó példája a felesleges túlzásnak. Egyfelől teljes mértékben figyelmen kívül hagyja az egyszerű, jól ellenőrizhető tényeket. Feltételezi például, hogy a(z általa egyébként korábban hiányosan és hibásan felsorolt²⁵) Petelei-válogatáskötetekhez való hozzáférés „szinte lehetetlen”, aminek pontosan az ellenkezője igaz.²⁶ Másfelől erőteljesen tetten érhető benne az a személet, hogy azok a szerzők, akiket a szakma még nem fedezett fel újra, akiknek az újraértékelése még várat magára, azok nyilvánvalóan ismeretlenek maradnak a „szélesebb olvasóközönség” előtt. Márpedig bármennyire is fontos „*napjaink irodalomtudományának azon törekvése, mely a századforduló irodalmának, legfőképpen novellisztikájának újraértékelésére irányul*”²⁷, érdekes módon több esetben az olvasói és könyvkiadói választásokra nem ez a folyamat hat elsősorban. Kutatásaim alapján Petelei művei ugyanis épp olyan kötetekben kerültek 1999-től napjainkig nagy számban az olvasók kezébe, amelyekkel a szakma teljes mértékben elfelejtett foglalkozni. Sőt, az első ilyen könyvek megjelenésekor az irodalomtörténészek még bőséggel adósak voltak Petelei újraolvasásával.²⁸

Petelei (vélt) ismeretlenségét azonban nemcsak a fentebb bemutatott faktorok alkotják. Szentimrei Jenőnél jelent meg először az erdélyiség, a regionalizmus fogalmának bevonása a Petelei-értelmezésbe. Ő nevezte „*a legerdélyibb magyar író*”-nak Peteleit.²⁹ Az író szűkebb pátriájához való erős kötődése inentől kezdte magyarázni az író alig vagy kevéssé ismertségét. Erdélyi léte különállásként, a más, a jobb választásaként értelmeződött: „*Beszéljünk inkább Petelei Istvánról, a mai erdélyi író egyenesági felmenőjéről. Aki olyan időkben vállalta Erdélyért az áldozatot, mikor senki bűnéül nem róttá volna fel, ha kitér előle. (...). Az író (...) szárnycsattogva emelkedett föl vidéki szülőháza pelyhes fészkeről és meg sem állott Budapestig, az ország szívéig. Ott megkapott (...) minden lehetőséget és minden elismerést (...). Minden válhatott belőle. (...) De miért bújt el Petelei István Kolozsvárott, s még utóbb Marosvásárhelyen, mikor Budapesten minden ajtó tárva-nyitva állott volna előtte? Mikor egy-egy novellájának megjelenésekor az emberek egymást állították meg a pesti utcán (...). Frissiben tetézett írói tekintélyét tehát arra használta fel, hogy odahaza még nagyobb súllyal emelhesse szót szűkebb hazája érdekében.*”³⁰

Szentimrei igaz pátozzsal megírt szavai alapján kettős képet kapunk Peteleiről, melynek mára inkább csak az egyik eleme él a köztudatban. Egyrészt szó esik arról, hogy Petelei saját korában abszolút sikeres író volt. Szentimrei a valódi elismerést a harmadik szerzői kötet, *A fülemile* 1886-os megjelenéséhez köti, s szemléletes képet rajzol az író pesti, főleg nem a

²⁴ RÓZSAFALVI Zsuzsanna, *Az újraolvasott Petelei: Petelei István: Őszi éjszaka*, Tiszatáj, 2003. november, 99-100.

²⁵ Uo., 99. A szerző három gyűjteményt sorol fel, ezek közül *A fülemile* című 1963-as Petelei-kötet nem létezik. Nem szerepel viszont a felsorolásban az 1955-2002 között kiadott másik négy gyűjtemény.

²⁶ Reprezentatív felmérés adatai nem állnak rendelkezésemre, de egy harminc könyvtár internetes katalógusában történő keresés, amelynek során iskolai, városi és megyei gyűjtemények katalógusait is megnéztem, meggyőzött arról, hogy legalább egy Petelei-novellaválogatást ma minden (legalább is városi, vagy magasabb szervezettségű) magyar könyvtárban lehet feltételezni. A harminc könyvtár mindegyikének az állományában volt ugyanis legalább egy válogatáskötet az íróról.

²⁷ RÓZSAFALVI, i. m., 99.

²⁸ 1999-től folyamatosan kerültek be Petelei-elbeszélések a Palatinus, a Noran, majd pedig a Lazi Könyvkiadó tematikus, viszonylag nagy példányszámban kiadott és széles körben (boltok, internetes áruházak, szomszédos országok) forgalmazott novellaválogatásaiba (18 kötet a 17 év alatt). Mindmáig a legkönnyebben elérhető Petelei-válogatás pedig az ennek a folyamatnak a csúcspontján kiadott *Búcsújárás* (vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009), amelynek semmilyen szakmai visszhangjáról nem tudok, pedig Petelei ismertségében, olvasottságában nyilvánvalóan alapvető szerepe lehet.

²⁹ SZENTIMREI, *Petelei Istvánról*, i. m., 5.

³⁰ SZENTIMREI, *Petelei István*, i. m., 7-9.

köteteken, hanem sokkal inkább a sajtóközléseken alapuló népszerűségéről is. Török Zsuzsától tudható, hogy az író sajtómegjelenései alapján művei 75 %-a budapesti lapokban látott napvilágot. Ráadásul legtöbbit a korabeli irodalomkritikusok által talán kevésbé olvasott, a modern érdeklődésű, új olvasóközönség által azonban rendszeresen forgatott politikai napilapokban publikált: ezekben jelent meg írásai 66 %-a. Amikor 1891-ben visszavonulni kényszerült az újságszerkesztéstől, egyértelműen „*kialakult, megbízható olvasóközönsége volt Budapesten.*” Ez biztosította, hogy később, miközben vidéki elvonultságban élt, folyamatosan jelen legyen írásaival a modern, budapesti sajtóban. Ahogyan Török Zsuzsa megjegyzi: „*Novellái tehát valószínűleg ebben a sajtóközegben olvashatók, fogyaszthatók voltak.*”³¹

Az ő kötetén kívül azonban a fenti tények azóta is hiányoznak a modern Petelei-recepcióból, miközben a Szentimrei által felvetett másik gondolat rendre megjelenik: hogy Petelei tudatosan és áldozatkészen választotta az erdélyi elvonulást. Márpedig ebben már Szentimrei is tévedett egy kissé. Petelei ugyan valóban szűkebb pátriája javára kamatoztatta írói és irodalomszervezői tehetségét, azonban egyáltalán nem „bújt el” Kolozsvárról és Marosvásárhelyen. Budapestet 1877 után szülei kérésére hagyta ott, s egy Gyulai Pál által az írónak írt 1881-es levélből egyértelmű, hogy ekkor az eddigre gyakorta közölt íróvá és szerkesztővé vált Petelei szívesen újra Pestre költözött volna, ha kap ott állást.³² Nem rejtőzködött már csak azért sem, mert később is lapot szerkesztett (*Kelet, Kolozsvári Közlöny*), majd lapot alapított (*Kolozsvár*) Kolozsváron, s tevékeny részese volt a közéletnek. Marosvásárhelyi visszavonultsága csak agyvérzésekor kezdődött, nem tudatos, „eszmei remeteség” volt tehát.³³

Ezek a tények azonban kevésbé közismertek, így Petelei Szentimrei Jenő által felismerni vélt különállása, Erdélyt-választása a későbbi szakirodalomban az író ismeretlenségének magyarázójává vált. „*Azt reméli, hogy a politikai kufárkodás világában sikerül megteremtenie a maga semleges szigetét.*”³⁴ – adta a – valójában nem létező – különállás magyarázatát Kéri József. Az író „*távol marad a pesti irodalmi élet öngerjesztő zsibongásától, (...) nem akar mindenáron sikeres és »befutott« szerző lenni*”³⁵ – írta le a téves adatot újra ötvenhét évvel később Urbán László. Számukra Petelei elfelejtettségét, a negatívumot a transzilvanizmus meg-megújuló, pozitív narratívája magyarázza. Szintén feleleveníti a szándékos áldozatvállalás mítoszát Czeglédi Edina, holott tanulmánya épp Petelei kolozsvári éveit, s az irodalmi életben való aktív részvételét veszi górcső alá. „*Petelei nem csak szerette Erdélyt, de fel is áldozta érte magát. Amikor mindenki Pest felé orientálódott, az érvényesülés egyedüli forrása felé, ő az elveihez híven Erdélyt soha nem hagyta el örökre, annak ellenére sem, hogy döntése esetlegesen a »szellemi eltemetkezés« veszélyeivel járhatott együtt.*”³⁶ Még e mértékadó elemzésben is összemosódik kissé az igaz küldetésstudat és a kényszerű áldozatvállalás fogalma.

Petelei esetében azonban többször felmerült a regionalizmus negatív jellemzőként is. Németh G. Béla például, miközben felróta az írónak hősei passzivitását, talán szándéktalanul Schöpflin Aladár 1910-es szavait idézi.³⁷ Átvette azon véleményét is, hogy Petelei írásai szűk terűek és tematikájuk: ekkor kapta az író az azóta is gyakran használt „*a kisember első határozott ábrázolója*” címet³⁸, amely a későbbiekben egyes elemzőket novellisztikája tematikai gazdagságának leegyszerűsítéséhez is elvezetett.³⁹ Hasonló ez ahhoz, ahogyan korábban Petelei „*az erdélyi udvarházak költőjeként*”⁴⁰ vagy „*a kisváros írójaként*”⁴¹ is először elnyert egy, egész

³¹ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközlege*, i. m., 27-28.

³² Gyulai Pál *Petelei Istvánnak*, 1881. január 3. = *Petelei István irodalmi levelezése*, i. m., 84.

³³ Lásd a fenti életrajzi adatokról KOZMA, *Egy erdélyi novellista*, i. m.

³⁴ Avatott tanulmányának eme sajnálatosan átpolitizált részletében megpróbálja leválasztani a „*kormánypart*” „*politikai újságíró*” Peteleiről az „*író Peteleit*”, egyértelműen sikertelenül. KÉRI József, *Petelei István* = PETELEI István, *Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok), 8.

³⁵ URBÁN László, *Előszó és kitekintés* = PETELEI István, *A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013, 10-11.

³⁶ CZEGLÉDI Edina, *Petelei István és Kolozsvár*, 2011. július 13., <http://prherald.hu/?p=7421> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

³⁷ NÉMETH G. Béla, *Türelmetlen és képlekedő félszázad: A romantika után*, Bp., Szépirodalmi, 1971, 217.

³⁸ NÉMETH G. Béla, *A válságba jutott kisember írója: Petelei István* = NÉMETH G. Béla, *Századutóról – századelőről: Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Bp., Magvető, 1985, 130.

³⁹ Z. KOVÁCS Zoltán, *Mindennapiság, narráció, irodalomtörténeti olvasat: Petelei István novellisztikájának olvashatósága*, ItK, 111(2007), 54-75.

⁴⁰ A meghatározást már Bisztray Gyula is cáfolta: BISZTRAY, *Petelei István*, i. m., 27. Ennek ellenére ma is él: ZÖLDHELYI Zsuzsa, *Az orosz irodalom magyar fogadtatása a XIX. században = Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe*, szerk. KRÓÓ Katalin, Bp., Bölcsész Konzorcium, 2006, II, 837.

munkásságára valójában nem is alkalmazható, hamis címkét, majd az értelmezők, hitelt adva a maguk által választott megnevezésnek, felrótták neki vélt regionalizmusát.

Legújabban Keszeg Anna foglalkozott Petelei vidékiségeinek toposzával, recenziójában összegyűjtve a Petelei-recepció vonatkozó elemeit.⁴² Az írónak nemcsak téma-, de élethelyszín-választásában is megmutatkozó vidékiségről kimondta, „a 19. század közepén a lakhelyválasztás már a korszerű/korszerűtlen, régi/új közötti választást jelentette. Vagyis vidékre (vissza)költözni egyet jelentett a modernitás elutasításával.” Ennek megfelelően Peteleit antimodernnek nevezte, megfelelően ezzel pályáját és írói személyiségét Antoine Compagnon modernitásmodelljének. Ugyanakkor a későbbiekben szembeállította Petelei „régiofejlesztő” publicisztikai munkásságát a régióhoz kötődő, a „korszerűtlen Erdélyről” szóló novellákat kitermelő írói tevékenységével, melynek során eszméül az antimodernséget, helyszínül a „népszerűtlen tereket” választotta. Így végül arra a következtetésre jutott: Petelei „az erdélyi térről való gondolkodás egyik igen árnyalt narratívákat forgalmazó ideológusa. Az újságíró üdvtörténetét a novellaíró bukástörténetei korrigálják.” Ez azonban így semmiképpen sem fogadható el. A tanulmányban visszatér ugyan az értelmezés horizontjára „az újságíró üdvtörténete”, vagyis annak a ténynek a belátása, hogy Petelei nagy népszerűségnek örvendő írásai sajtómegjelenése idején. Sajtómegjelenések és újságírás alatt azonban – úgy tűnik – Keszeg Anna csak olyan publicisztikai írásokat ért, amelyek nem tekinthetők novelláknak. Ezek modernitását állítja szembe az elbeszélések, a kötetbeli anyag pre- vagy antimodernségével, átértelmezett regionalizmusával. Mivel azonban Petelei kötetben megjelent írásainak legnagyobb része (nyolcvanhét elbeszélésből nyolcvannégy) először, sőt, többször is az újságok hasábjain látott napvilágot⁴³, az újság- és a novellaíró Petelei elválasztása nemcsak nem ad magyarázatot az életmű egyfajta regionalizmusára, de egyértelműen téves kísérlet is. Helyesebb tehát visszatérni Kiczenko Judit kérdéseire, aki vallatóra fogva az erdélyiség sokat alkalmazott toposzát, eltöprengett azon, vajon „regionális jelleget, leküzdhetetlen provincializmust, szűkebb látókört, kiszorítottságot és elzártságot jelent-e”, vagy sokkal inkább „szemléleti, kifejezésbeli, formai többletet”.⁴⁴ Ha ugyanis az utóbbit, akkor teljesen felesleges a kortársaktól kiragadott idézetekkel körülbástyázott magyarázatokat nyújtani regionalizmus, provincializmus, szűk látókör és elzártság jelenségeire. Elég kimondani és bizonyítani, hogy valójában ezek nem jellemezték Petelei életét és pályáját.

Az eddigiekből az írónak mindenféleképpen kétféle ismeretlensége is körvonalazódott. Úgy tűnik, az értelmezők szemében létezik egy olyan Petelei István, aki soha nem volt elismert, népszerű, az olvasók kedvencei közé tartozó, keresett író, ezért szinte teljességgel ismeretlen maradt még a kortárs olvasóközönség előtt is. Emellett kirajzolódik egy olyan Petelei alakja, aki szándékos, szinte rejtőzködő elvonultságban élt vidéken, távol a nagyvárosi tértől és élettől, áldozatvállalásból és önfeláldozásból (önfeladásból?) választva az erdélyiséget, s akinek ez a régióválasztása végül az egész életművére kihatott. Reményeim szerint sikerült bemutatnom, hogy tulajdonképpen mindkét kép hamis. Azok az értelmezések tehát, amelyek e két kép valamelyikéből indulnak ki és vonnak le következtetéseket, semmiképpen sem juthatnak kielégítő eredményre.

Nem csoda, hogy amikor Török Zsuzsa áttekintette a Peteleiről korábban írók munkásságát, így fogalmazott: „A recepciót, néhány kivételtől eltekintve, az író ismeretlenségének és sikertelenségének hangsúlyozásából eredő méltatlankodás és az irodalomtörténet-írás szerepköréhez társított feltámasztás és jóvátétel szükségessége jellemzi, mindez bizonyos recepciótörténeti fogalmak (pesszimizmus, lélektaniség, erdélyiség, balladisztikusság stb.) ismétlésével, azonban konkrét érvekre való hivatkozás nélkül.”⁴⁵

Mindehhez hozzá kell tenni azonban, hogy a „néhány kivétel” alábecsülhetetlen jelentőségű: gondolok itt mindenekelőtt Kozma Dezső és Pozsvai Györgyi munkásságára. Inkább az a különös, hogy a Petelei-recepció időről időre túl akar lépni az ő mítoszszlató, tényfeltáró gondolataikon, s ennek eredményeképpen olyan régi, kitaposott utakra talál vissza, amelyek egyszer már logikus

⁴¹ A hamis címke jelentésének árnyalását már Kozma Dezső elvégezte. KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 114-132. Egyik legújabb értelmezése: CZEGLÉDI, *i. m.*

⁴² KESZEG Anna, *Petelei István, az antimodern (Társas esztétikák)* = Korunk, 2009. november, <http://korunk.org/?q=node/11183> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.) A tanulmány recenzióképpen íródott a kritikai kiadás első két kötetének megjelenésekor.

⁴³ Ráadásul, ahogyan arról még lesz szó, a műfajok átmenetisége miatt gyakran szinte elválaszthatatlanok novellái, novellakezdeményei és egyéb műfajú publicisztikai írásai.

⁴⁴ KICZENKO, *Kozma Dezső, i. m.*, 514.

⁴⁵ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 16.

érvek alapján lezárultak. Mindaddig, amíg ez újra és újra megtörténik, Petelei ismeretlensége és olvasatlansága állandó, elháríthatatlan tényező marad a friss értelmezésekben.

Éppen ezért tanulmányom következő részeiben azt igyekszem megállapítani, valójában kik előtt, miért és mennyire maradt „inkognitóban” ez a szerző és ez az életmű.

2. Ki az a Petelei? – Tankönyvek és vélemények

Éppen elkezdtem tanítani gimnáziumomban, s jelentkeztem a doktori programra, amikor 2008 májusában az új érettségi szövegalkotás tételei közé is bekerült egy Petelei-novella, *A könyörülő asszony* értelmező bemutatása.⁴⁶ Az egyébként is frissen (2005) bevezetett új érettségi újfajta feladatkiszabása még tapasztalt kollégáim szerint is „szokatlan”, „nehéz”, „váratlan”, sőt, „*tisztességtelen*” volt.

Véleményük egybeesett a korabeli sajtóéval⁴⁷ is. „*Peteleire kevesen számítottak*” – emelte ki egy cikk.⁴⁸ „*A radnótisok ijesztőnek találták a választékot.*”⁴⁹ – indított egy másik, kiemelve, hogy az „elitiskola” tanulói is sokallották a kérdések színvonalát. A szakmát is megkérdezték, s várakozó álláspont volt a válasz: „*Dr. Egriné Opauszky Eszter, a Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola szaktanára szerint (...) Petelei István a szakközépiskolákban nem szerepel a tananyagban, ettől függetlenül megoldható volt az elemzés, hiszen az évek során több olyan novellával is találkozhattak a diákok, melyek hasonló életérzéseket fogalmaznak meg.*”⁵⁰ „*Vajdáné Sásdi Mercédesz elmondása szerint az elmúlt évek már olyan tendenciát mutattak, hogy az ismertebb szerzők kimaradtak a tételek közül. A Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium magyartanárnöje úgy véli, ez a folyamat akár pozitív is lehet, csak nem biztos, hogy a magyar oktatás jelenleg van ilyen szinten.*”⁵¹ – idézte egy másik cikk a rendkívül óvatos véleményét.

„*Ugy tűnik, hogy Petelei István neve nem csupán a mostaniaknak, de a korábban érettségizőknek sem mondott túl sokat.*” – foglalta össze a tapasztalatokat egy újabb írás, amely már címében is Petelei ismeretlenségét tette meg az azévi érettségi legjellegzetesebb pontjának.⁵² Többen is igyekeztek gyorsan utánanézni, ki is egyáltalán ez a rejtélyes író: „*igencsak bajban voltunk Petelei István és Ancsel Éva neve hallatán.*”⁵³ – vallotta be egy írás szerzője. Egy másik cikkíró az interneten is elérhető *A magyar irodalom arcképcsarnokát*⁵⁴ „lapozta fel”, hogy megállapítsa: „*Petelel egyébként a 19. század második felének prózaírója, az erdélyi irodalom és újságírás önzetlen szervezője. A Magyar Irodalom Arcképcsarnokában (sic!) »a századforduló*

⁴⁶ A tétel a következő volt: „*Petelel István novellája a szereplőkben lezajló lelki történéseket jeleníti meg. Értelmezze a kibontakozó lélektani folyamatokat, valamint mutassa be azokat az eljárásokat, amelyek a feszültség fokozását szolgálják!*” Ez után a novella szövege volt olvasható hét szövegmagyarázattal, de forrásmegjelölés (kötetmegadás) nélkül. Az érettségi feladatsor megtalálható: http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/erettségi/feladatok/2008tavasz/k_magyir_08maj_fl.pdf. (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)

⁴⁷ Még a legrövidebb, adatközlő hírek szerkesztői is egyetértettek abban, hogy „*Nehéz volt a magyar érettségi.*” <http://www.sztv.hu/hirek/116837> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁴⁸ *Érettségi: Petelelre kevesen számítottak*, http://www.delmagyar.hu/belfold_hirek/erettségi_peteleire_kevesen_szamítottak/2056176/ (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁴⁹ *Magyar érettségi 2008: ijesztő tételek*, http://www.delmagyar.hu/erettségi/magyar_erettségi_2008_ijeszto_tetelek/2056167/ (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁵⁰ *Nehezebb volt a magyar érettségi, mint a korábbi években*, <http://www.haon.hu/nehezebb-volt-a-magyar-erettségi-mint-a-korabbi-években/haon-news-FCUWeb-20080505-0124417332> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.). Petelel egyébként a szakközépiskolás tantervben is szerepelt.

⁵¹ *Magyar érettségi 2008: ijesztő tételek*, i. h.

⁵² SzABÓ C. Szilárd, *De ki az a Petelel?*, http://www.delmagyar.hu/jegyzet/de_ki_az_a_petelel/2056237/ (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁵³ *Érettségi 2008: a tételek*, <http://www.haon.hu/201erettségi-2008-a-tetelek/news-20080505-11082509> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁵⁴ A Wikipédia után egy intelligens keresőnek általában ez a második-harmadik találatja Petelel nevére: HEGEDŰS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, <http://mek.oszk.hu/01100/01149/html/petelel.htm> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.). Jóval kevesebben tudják, mit olvasnak: Hegedűs Géza könyv alakban is megjelent művét. HEGEDŰS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka: Irodalmi portrék száz magyar íróról*, Bp., Móra, 1976. A „második kötet”: HEGEDŰS Géza, *Arcképvázlatok: Száz magyar író*, Bp., Móra, 1980. Egyesített, bővített változat, 222 portréval, ez olvasható a neten is: HEGEDŰS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Bp., Trezor, 1992, 1993², 1995³, I-II. Az 1980-as kötet új kiadása, e-könyvben is: HEGEDŰS Géza, *Arcképvázlatok: Száz magyar író*, Bp., Papadokönyv, 2010². Ez a mű igazi, irodalomtörténeti legenda, kalandos előtörténetű „klasszikus” (lásd erről az 1992-es változat bevezetését), ugyanakkor közismert róla, hogy – az oktatásban való jó felhasználhatósága ellenére – igen sok közhelyet, pontatlanságot, legendát, sőt, nem egy esetben téves adatot, információt is tartalmaz. Lásd a témáról például a Hegedűs Géza által Rejtő Jenőről írt portré kapcsán a következő tanulmányt: BALINT Gábor, *Rejtő Jenő és Nova kalandos regényei*, Magyar Könyvszemle, 121(2005)/2, <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00045/Ksz2005-2-04.htm> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.). A Petelelről benne írtakra és azok megbízhatóságára még visszatérek.

legnagyobb elbeszélői» közé sorolják, »az egész magyar irodalom legnyomasztóbb írójának« titulálják.»⁵⁵

Nemcsak a sajtó, de a szülők, diákok és újságolvasók is bekapcsolódtak a polémiába. A vita az internetes kommentekben is jól követhetően jelen volt. A véleményt nyilvánítók alapvetően két csoportra voltak oszthatók: azokra, akik 2008-ban érettségiztek és azokra, akik leginkább csak hallomásból, vagy a lapértékesülések alapján foglaltak állást a vitában. Az előbbieknél erősen megoszlottak a vélemények: többen érveltek azzal, hogy ha valaki képes műelemzést írni, akkor gyakoroltságát bármilyen, ismert vagy nem ismert szerző művén is be tudja mutatni. A „jó”-ként definiált tanárok pedig ehhez megadnak minden segítséget az óráikon, sőt, esetleg még Petelei egy művét is tanítják. A másik oldal arra hivatkozott, hogy ismeretlen szerző művét nem lehet elemezni, különösen nem egy vizsgahelyzetben.

A kommentek közül csak néhány igen jellemzőt emeltek ki a fentiek illusztrálására, a pro és kontra érvek arányát megőrizve⁵⁶: *„Szasztok! ÉN Peteleit választottam. Igaz nem ismertem, de maga a novella tartalma megtetszett, nem volt nehezen értelmezhető. Szerencsém is volt, mert én egészségügyi szakmacsoportba tanultam és így a lélektanokat könnyen belefűztem.”* *„A második részben, én Peteleit választottam! Igaz, hogy soha nem tanultam és nem is hallottam róla, de így is 4 oldalt írtam! Szerintem nem volt annyira túlzottan nehéz! Könnyen értelmezhető volt, és aki kicsit többet tud az élet »nagy« dolgairól, kicsit elvonatkoztatot, az megtudta csinálni! A lélektani dolgokat, beleírva, és a költő szomorú, depressziós életét nem ismerve is rá lehetett jönni a mondanivalójára, lényegére!”* *„A jobb tanárok azt (Peteleit) is tanítják...”* *„Megnéztem az összes 4 éves könyvem, füzetem. Minden költő gyönyörűen benne van... ismétlen KÖLTŐ, utánna a google-ba beírtam ezt a petelei akárkit, először NOT FOUND, UTÁNNA ERROR, majd kínlódások árán kiadta, hogy: az egész magyar irod. legnyomasztóbb írója, az olvasók már nem is ismerik, és elmeegógyintézetben halt meg...”*⁵⁷ *„De most komolyan, erről vitázni? Nem teljesen mindegy, kik voltak ezek az írók? Nem az életútjukat kell leírni!”* *„Petelei István tananyag, mi legalábbis tanultuk.”* *„Mi is megemlítettük Petelei Istvánt és Vas Istvánt az irodalom órákon, de legmerészebb rémálmaink között sem gondoltuk, hogy ilyen tételt kaphatunk.”* *„Ja és Petelei sosem nem volt tananyag a 4 év alatt, egy novella nincs tőle a könyvben, szal aki okoskodik először járjon utána.”*⁵⁸

A fentiek alapján a valamennyire is szorgalmasan tanuló (és tudatos tanárok által tanított) diákok többsége elfogadta a Petelei-tételt, netán rájött, hogy ezt a lélektani novellát valóban nem volt túl nehéz elemeznie annak, aki jó technikával, belátható időn belül el tudta olvasni⁵⁹, és tisztában volt a novellaértelmezés lényegével. Más kérdés, hogy mennyien választották: de az érettségivel „kortárs” véleményalkotó csoportnál az ritkább érv volt, hogy a szerző ismeretlen, nem tananyag. (Bár a fentiekben elhangzik, ám kérdés, mennyire megbízható érvelő az, aki a füzetében a költők között keresi a novellistát – a Google keresőjét pedig a jelek szerint képtelen használni –, vagy a tankönyvében és nem a szöveggyűjteményében néz utána, szerepel-e ott egy novella.⁶⁰) Érdekes módon Petelei „ismeretlensége” sokkal inkább azoknál a (felnőtt) véleményalkotóknál került előtérbe, akik az érettségi idején már nem jártak középiskolába, s ítéletüket az újságcikkek (és esetleg emlékeik) alapján, nagy empátiával és erős szubjektivitással hozták meg. Nekik – természetesen – nem kellett tisztában lenniük az új érettségi szabályaival, a tantervvel, a tankönyvi anyaggal és az általános tanítási gyakorlattal, de közülük is kellett lenni jó néhánynak, aki annak idején, az iskolában tanult az íróról (aki az 1970-es évek vége óta tanítható, tanítandó tananyag volt).

⁵⁵ R. TÓTH Gábor, *Egyszerre volt nehéz és könnyű a feladatsor*, http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/egyszerre_volt_nehez_es_konnyu_a_feladatsor/2056252/ (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁵⁶ Az idézeteknél meghagytam az eredeti helyesírást és betűhibákat (viszont nem tolokodtam be a szövegbe az állandó *sic*-ekkel, hiába tanulságos, hogy sokan az író nevét sem tudták leírni...), a jobb olvashatóság kedvéért viszont a hiányzó szóközöket (az írásjelek, pl. pontok, vesszők előtt és után) kipótoltam.

⁵⁷ Kommentek a következő íráshoz fűzve: *Érettségi: Peteleire kevesen számítottak*, i. h.

⁵⁸ Kommentek a következő íráshoz fűzve: *Magyar érettségi 2008: ijesztő tételek*, i. h.

⁵⁹ A hossza ugyanis valóban kissé kritikus volt. Erről írtak például így is: *„talán a hosszánál fogva egyenesen odatuszkolta némelyik diákot a könnyebb megoldáshoz”*, érdekes módon egyébként éppen azt kimutatva, hogy nem is volt nehéz az érettségi feladatlap, s a Petelei-tétel volt benne az egyetlen tisztességes súlyú... *Középszerve a középszintű érettségi vizsgarendszer*, http://mno.hu/migr_1834/kozepszerve-a-kozepszintu-erettsegi-vizsgarendszer-389829 (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁶⁰ Bár mindkettőben meg kellene találnia: a szöveggyűjteményekről lásd az általam később írtakat.

Mégis, itt sokkal markánsabban jelent meg az a vélemény, hogy Petelei annyira ismeretlen, hogy még ha esetleg elő is fordulna az iskolai anyagban, semmi helye egy érettséginek: „*annak ellenére h 2 évvel ezelőtt sikeres érettségi vizsgát tettem (96%) magyar nyelv és irodalomból, nem ismerek Petelei Istvánt!*” „*Én egyetemet végeztem (igaz nem irodalom szakot), de szégyen ide szégyen oda fogalmam sincs kik a feladatban szereplő »híres magyar« alkotók.*”⁶¹ „*Petelei István, Ancsel Éva, Vas István??? Kik ezek?*” „*Én mindig ötös voltam magyarból, 2004-ben ötösre érettségiztem, de mégcsak nem is HALLOTTAM ezeket a neveket eddig!!!*”⁶² „*akkor a mi tanárunk kivétel volt:)) 90es évek elején tanultuk:))*” „*Nekem sem mondott túl sokat, vagy inkább semmit. A gugli amit kidobott, azt elolvastam – életrajz, és egy-egy novella. A novellái tényleg rohadtul nyomasztóak, ehhez képest Móricz egy lányregény. De érettségizni jó lehetett belőle. :)*”⁶³

Mások pedig egészen mélyreható következtetéseket vontak le, leginkább abból a lapértésülésből, hogy Petelei „pesszimista” író és búskomorság, depresszió jellemezte. „*A művészek 99%-a amúgy is elmebeteg, nem kéne a beismerten dilinyós depressziósokat is rászabadítani szegény diákokra.*”⁶⁴ „*Bennem az merült fel, hogy mi a cél? Milyen magyar fiatalságot indítunk útnak? Olyat akinek egy mániás depressziós író műveit kell elemezni és értelmezni?!*” „*Petele István? Tisztelem a költőket, írókat, de ez tényleg nevetséges, a mai fiatalokat amúgy sem nagyon érdekli az Irodalom, de ezt a nevet még nem is hallottam, Pedig én 10 éve 5-re érettségiztem, és 4 évig kitűnő voltam Irodalomból. Valami ismert, szerzőt kellett volna választani, aki tényleg tett valamit a az írói munkásságával az országért. Ezért tart itt az Ország ahol.*”⁶⁵

Nem itt van a helye bemutatni, mennyit tett Petelei a magyarságért íróként, szerkesztőként, emberként. Ugyanakkor úgy vélem, e legutolsó kommentek nagyon jól mutatják, milyen nehéz áttörni az ismeretlenség gátját: ezeknek a véleményalkotóknak a számára ugyanis Petelei senki és semmi, pusztán azért, mert nem ismerik, vagy egyszerűen elfelejtették a létezését. Ilyen módon állítják szembe a „valakikkel”, akik „tettek valamit az országért”. Mivel számukra irodalmi ízlésük és tájékozottságuk, avagy tudatlanságuk teljes mértékben összekapcsolódik a megkérdőjelezhetetlen hazafisággal és az ezen a hazafias alapon történő egyéni kánonképzéssel, Petelei ismeretlensége politikai-eszmetörténeti tényé válik számukra, amely indokolja további ismeretlenségben maradását.

Ide kapcsolható egy sajátosan jellemző vélemény is, amely zárásában hoz újdonságot. „*Minden részvétem szegény gyerekeké, Peteleiből érettségizni, nem semmi. Mivel én magam teljesen humán beállítottságú vagyok, és emellett az irodalom a kedvencem, Peteleiről annyit tudok, hogy egy megőrült saját magát depresszív embernek jellemző valaki. A műveit, ha lehet műveknek nevezni, fehér ember nem igen olvassa.*”⁶⁶ A paradox érvelés (vagyis: mivel az irodalom a kedvencem, nem tudok semmit Peteleiről) e kommentben egy új szemszöggel párosul, amely ez esetben nemcsak szájalomra méltó, de kifejezetten groteszk is. A Petelei István, Vas István, Ancsel Éva névsort⁶⁷ ugyanis több vélemény is antiszemita, rasszista magyarázattal látta el. Vagyis ezeknek a kommenteknek a szerzői Petelei Istvánról – a transzilvanizmus regionális-nemzeti narratívája jeles képviselőjéről, „az erdélyi udvarházak költőjéről”, a 18. századig visszavezethető, elmagyarosodó, de nemzeti öntudatát mindvégig megőrző örmény család sarjáról, akit nem egy tisztelője ráadásul valódi székelynek tekintett⁶⁸ – azt gondolták, hogy zsidó származású.⁶⁹ Ami nemcsak a magyarországi közbeszéd állapota miatt aggasztó, hanem azért is,

⁶¹ Kommentek a következő íráshoz fűzve: *Érettségi: Peteleire kevesen számítottak*, i. h. Érdekes, hogy az első kommentelő már új típusú érettségit kellett, hogy tegyen „két éve”, vagyis 2006-ban.

⁶² Kommentek a következő íráshoz fűzve: *Magyar érettségi 2008: ijesztő tételek*, i. h.

⁶³ Kommentek a következő íráshoz fűzve: SZABÓ C. Szilárd, *De ki az a Petelei?*, i. h.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Kommentek a következő íráshoz fűzve: *Érettségi: Peteleire kevesen számítottak*, i. h.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Amelyről magától értetődően lemaradt a Vas István-verssel összehasonlítható mű szerzőjének, Berzsényi Dánielnek a neve, aki természetesen „tananyag” és „tett valamit a magyarságért”. Más helyen úgy fogalmazzuk, a diákok a többi tétel (így Petelei) kedvéért „*lelkifurdalás és hibapontvesztés nélkül léptek át*” Berzsényin – mintha a korábbi érettségik nem ugyanúgy egyetlen tételt kellett volna megírni a háromból... FARKAS Melinda, *Érettségi?... Ugyan... Hódít a nem tudás*, http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?n=zgfumag&pid=15172&blog_cim=%20%C9retts%20E9gi?%20Ugyan...%20H%F3d%EDt%20a%20n (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁶⁸ BISZTRAY Gyula, *Petelei István családja*, Bp., Egyetemi Nyomda, Bp., 1949, 6-7.

⁶⁹ Két ilyen véleményt idéznék illusztrációként: „*Mi Magyarok nagyon sok kiváló íróval költővel büszkélkedhetünk, de ugylátszik most olyan kort élünk amikor nem ezt kell tudni, sajnálom és szerintem ezzel nem vagyok egyedül*”. Komment a következő íráshoz fűzve:

mert ennél jobban félreismerni vagy inkább nem ismerni egy íróembert, egy életpályát és egy életművet szinte lehetetlen.

A 2008-as érettségi felkavarta indulatok egyébként viszonylag hamar lecsendesedtek. Talán része volt ebben az internet olvasóit (is) megszólító szakmának, hiszen röviddel a Petelei-polémia kitörése után a Magyar tanárok Egyesülete máris leszögezte, igen jónak voltak nevezhetők a feladatok.⁷⁰ Ennél jóval fontosabb volt azonban Fenyő D. György állásfoglalása, aki a Petelei-polémiát két kérdéskörre vezette vissza. „Számomra meglepő módon erről a feladatról meglehetősen hangos vita bontakozott ki. (...) Általános kérdésként ismét felmerült, hogy adható-e elemzésre az érettségi vizsgán olyan műalkotás, amely nem volt tananyag, vagy – egy kissé tágabban – amelynek legalább a szerzőjéről nem tanultak a diákok. (...) A szerző a 19. század végi novellisztika jelentős alakja, az erdélyi irodalom egyik legnagyobbja, a balladisztikus hangnem és a realista emberábrázolás összehangolója. Habár soha nem tartozott az irodalom élvonalába – életében távol tartotta ettől vidékisége, személyes pesszimizmusa és depressziója, valamint szemléletének modernitása –, de irodalmi jelentőségét soha nem kérdőjelezték meg. A Nyugat novellistái is elődjüknek tartották, és többször, több hullámban történt kísérlet nagyságának bizonyítására (legutóbb például az 1970-es évek végén, amikor az ún. századvégi novellisztika, többek között Petelei István is bekerült a középiskolai tankönyvekbe). (...) Úgy vélem, a novella szövege önmagában megkérdőjelezhetetlen. Nézzük a szöveghez feladott kérdéseket! (...) Ezek a szempontok bizony megválaszolhatók a szerző, a kor, a stílusirány, az irodalomtörténeti értékelés nélkül is.”⁷¹

Ez a vélemény több szempontból is érdekes. Egyrészt szembenéz az érettségi módszertani kérdéseivel, de ez nem tárgya a jelen írásnak. Másrészt viszont *A könyörülő asszony* érettségi bázisszövegnek való alkalmasságát két érveléssel bizonyítja. Az első, hogy a novella mindenféle előismeret nélkül is jól elemezhető írás.⁷² A második viszont, hogy Petelei Istvánnak helye van a magyar irodalmi kánonban, s már igen hosszú ideje bele is tartozik. Fenyő D. György olyan kulcskifejezéseket használ az író kapcsán, mint „*az erdélyi irodalom egyik legnagyobbja*” és a „*Nyugat előde*”, aki rendelkezik „*irodalmi jelentőség*”-gel és „*nagyság*”-gal. Ennek ellenére mégis leszögezi, hogy Petelei „*soha nem tartozott az irodalom élvonalába*”.

A fenti érvelés tehát – bármilyen meggyőzőnek is bizonyult a kételkedők számára – egyfajta paradoxont rejt, pontosabban markánsan összefoglalja Petelei „ismeretlenségének” egy újabb aspektusát. Hiszen hogyan maradhat egy szerző olyan teljességgel ismeretlen, mint Petelei (akit, íme, 2008-ban ismét be kell mutatni, akinek ismét bizonygatni kell a nagyságát), ha egyszer „*irodalmi jelentőséget soha nem kérdőjelezték meg*”, a Nyugat időszaka óta (vagyis épp száz évvel az érettségi éve előttől!) „*több hullámban történt kísérlet nagyságának bizonyítására*”, a tananyagban (és így a köztudomás kánonjában) pedig már az 1970-es évek végétől elfoglalta a maga helyét?

S ennél a paradoxonnál érdemes visszagondolni az idézett véleményekre, amelyek nemigen voltak képesek megegyezni abban, része-e, része volt-e Petelei István a tananyagban, az ő tananyaguknak. Fenyő D. György ugyanis nem túlzott: a középiskolában (bár kezdetben csak a gimnáziumban) mindnyájan tanultunk, tanulhattunk Peteleiről az utóbbi majd’ negyven (s 2008-tól visszszámolva is harminc) évben. 1979-ben jelent meg ugyanis először a friss, már az átdolgozott

Érettségi: Peteleire kevesen számítottak, i. h. „Petelei István, – már aki hallott róla, – életrajzából megtudhatjuk, hogy »túlságosan liberális és megbocsáthatatlan darwinista«, ráadásul ötvennyolc éves korában halt meg egy elmegyógyintézetben. Vas István zsidó rabbik gyermeke... Vajon miért érzem úgy, hogy Berzsényi Dániel kilóg a sorból? Lehet, hogy őt még ismerjük? Lehet, hogy Berzsényit magyar írónak tartjuk? Szerintem ma a maturálók nem a Magyar, hanem talán a jövő Magyarországnak érettségijét írták meg. Azt az érettségít, amelyben, mint egy idegen, kihalásra ítélt nemzet tagjaként Berzsényi Dániel valamilyen hiba folytán bekerült.” Izraeli, vagy magyar érettségi volt ma?, <http://www.rimaszombat.polgariinfo.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=7948> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.). Megjegyzendő, hogy e radikális vélemény írója sem jutott tovább Petelei megismerésében Hegedűs Géza interneten is elérhető életrajzában, amelyben valójában így szerepel a két fenti szókapcsolat: „*A konzervatívoknak ugyan túlságosan liberális és megbocsáthatatlan darwinista, a haladó tanítványoknak ugyan túl reménytelenül pesszimista, de együtt ismerik el rendkívüli tehetségét, művészi színvonalát, európai magyarságát.*” HEGEDŰS, i. m.

⁷⁰ Magyar tanárok Egyesülete: *Kitűnőek voltak az idej tételek*, <http://www.kultura.hu/magyartanarok-egyesulete> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)

⁷¹ FENYŐ D. György, *Magyarérettségi, 2008: Személyes tájékoztató, összefoglaló és elemzés az írásbeliről*, <http://www.tani-tani.info/091fenyo> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)

⁷² Részlet a novella „minielemezéséből: „*kiváló novella. Érdekes és markáns a jellemábrázolása, érdekes a két középponti figura, kifejtett az a lélektani folyamat, ami Katibán végbemegy. Érdekes a monológ alkalmazása a két irányú jellemzés eszközeként. Szintén érdekes a kisvárosbeli elbeszélő szerepeltetése, a szerkezet nyitottsága. Sok olyan apró mozzanat van a novellában, amelyek végtelenül gazdaggá és árnyalttá teszik.*” Uo.

tantervi követelményeknek megfelelő tankönyvcsalád harmadikos tagja a hozzá illő szöveggyűjteménnyel, benne pedig *A jutalom* című Petelei-elbeszéléssel.⁷³

Persze 2016-ból visszatekintve már jól látszik: igaz, hogy az érettségi nyolc éve egy rövid időre reflektorfénybe helyezte az „ismeretlen” Peteleit, akinek ezzel – elvileg – megtörtént egy sokadik újrafelfedezése, ez azonban ma már nem tűnik igazi „áttörésnek” (amelynek nyilván csak az egyik oka, hogy a kényszerű vizsgatétellé-válás egyetlen írónak sem hozhat igazi népszerűséget). Lehet-e akkor csodálkozni azon, hogy a tananyagba való 1979-es bekerülés (botrány, polémia, sőt internet nélküli) eseménye sem oszlatta el igazán a Petelei életművét körüllegő titokzatos ködöt?

Olcso megoldásnak kínálkozna a vélekedés, hogy a magyartanárok mindig éppen az ő elbeszéléseit hagyták ki a tananyagból az elmúlt harminc-harmincnyolc évben. Ezzel azonban semmiképpen sem magyarázható „ismeretlensége”, s az, hogy miért éppen *A könyörülő asszony* tétellé tételekor tört ki az új érettségi körüli vita (négy évvel és hét feladatlappal annak bevezetése után!). Az új érettségi deklaráltan a(z akár) ismeretlen irodalmi szövegek értésének és értelmezésének kompetenciáját vizsgálta, vagyis valóban bármilyen irodalmi művet meg lehetett volna adni a szövegértelmező tétel kísérőjeként. Ehhez képest azonban a kijelölt szövegek mindvégig teljességgel belül maradtak a „hivatalos” tananyagban: Petelei írása Mikszáth Kálmán (2005. május, 2006. február), Kosztolányi Dezső (2005. október), Móricz Zsigmond (2006. október), Sánta Ferenc (2007. május) és Csáth Géza (2007. október) novellája után került be a vizsganyagba.⁷⁴ Közülük pedig sem Sántára, sem Csáthra nem illik a „közismert”, „életrajzi szempontból ismert”, „köztudomásúan tananyag”, „a tanári gyakorlatban mindenképpen tanított” jelző. Épp ellenkezőleg, sokkal több mindenben hasonlítható kánon- és tantervbeli helyzetük a Peteleiéhez.⁷⁵ Művük tételszöveggé válása mégsem váltott ki nagy rácsodálkozást és heveny vitákat, s ismeretlenként sem vitatták jelentőségüket. (Még ha esetleg egyes iskolákban, egyes tanárok az ő műveiket sem vették bele óráik anyagába.)

Ami pedig Peteleinek a tankönyvekben (és nem általánosságban, a tantervben vagy a tananyagban) elfoglalt helyét illeti: az író – szerényen, egyetlen írással, de – 1979 óta folyamatosan, állandó szereplője volt az iskolai tananyagban, nemcsak tankönyvi (tehát elemző, emlegető), hanem szöveggyűjteményi, tehát kézzel fogható, kézbe vehető, elolvasható, (meg)ismerhető szinten is. A legközismertebb szöveggyűjtemények mind tartalmazták egy-egy novelláját: a már említett „Szegedy-Maszák”-ban *A jutalom*, a „Mohácsy”-ban és a „Domonkos”-ban az *Árva Lotti*, a „Pethőné”-ben és Forgács Anna „Helikonos” gyűjteményében *A tiszta ház* szerepelt. Eisemann György és szerzőtársai nagy szakmai igényű, de gyorsan a tananyagcsökkentés áldozatává váló sorozatuk megírásakor pedig a *Lobbanás az alkonyatban* válogatták be a vonatkozó szöveggyűjteménybe.⁷⁶ Csak az egykor népszerű „Madocsa”-sorozat szöveggyűjteménye nem tartalmazott Petelei-elbeszélést, de az egyéb hiányok miatt ehhez amúgy is szokásban volt a „régii Mohácsy”-szöveggyűjteményt megrendelni és használni.⁷⁷

⁷³ *Irodalmi szöveggyűjtemény III.*, szerk. RITÓÓK Zsigmond, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Tankönyvkiadó, 1979.

⁷⁴ Az egyes feladatlapok megtalálhatók az Oktatási Hivatal oldalán:

http://www.oktatas.hu/koznevelas/erettsegi/feladatsorok_vizsgatargyankent/DARI_ErettsegiFeladatsorok/oh.php?id=erett_ut_reszlet (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁷⁵ Ha pedig méltatlan módon szeretnénk lerángatni őket a korábban idézett egyes Petelei-kommentek színvonalára, Sánta Ferencsel kapcsolatosan bizony sokak számára nem egyértelmű, hogy *Húsz órája* nem kommunista regény, Csáth Gézaról pedig köztudott, hogy morfinista volt, aki idegrohamában végzett a feleségével, maga pedig elmeorvosintézetben halt meg, öngyilkosságot követve el. Vagyis a kommentek Peteleit negatívan beállító érvei – kisebb variációval – velük szemben is bőséggel hangoztathatók lettek volna.

⁷⁶ Az egyes taneszközöket a főszövegben szándékosan említettem a közismert, kissé tiszteletlen, az iskolai mindennapokban gyakran (f)elhangzó nevükön. Adataikként – a számos utánnymás miatt – a létező legutolsó kiadását rögzítettem. A „Kronika Novás” „Szegedy-Maszák”: *Irodalmi szöveggyűjtemény a gimnázium III. osztálya számára*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály et al., Bp., Kronika Nova, 2007. A „Mohácsy”: *Irodalmi szöveggyűjtemény 11.* (korábban III.), szerk. MOHÁCSY Károly et al., Bp., Kronika Nova, 2013. A „Domonkos”: *Irodalmi szöveggyűjtemény III.*, szerk. DOMONKOS Péter, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007. A „Pethőné”: *Irodalom 11.: Szöveggyűjtemény*, szerk. PETHŐNÉ NAGY Csilla, Bp., Nemzedékek Tudása (2014 előtt Nemzeti) Tankönyvkiadó, 2014. Igaz, Petelei novellája a kötet a Kronika Kiadónál forgalmazott elődében még, az OFI kiadta utódában pedig már nem szerepel. A „Helikonos”: *Irodalmi szöveggyűjtemény érettségizőknek II.: A magyar szépprózából és verses nagyepikából*, szerk. FORGÁCS Anna, Bp., Helikon, 1998. Az Eisemann-féle: *Irodalom szöveggyűjtemény 16-17 éveseknek*, szerk. EISEMANN György, H. NAGY Péter, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, Bp., Korona, 1998.

⁷⁷ A „Madocsa”, amelyben nem szerepelt Petelei-írás: *Irodalom szöveggyűjtemény – Középiskola 11.*, szerk. MADOCSEI László, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007. A hozzá-helyette használt, egy időre jogilag a Nemzeti Tankönyvkiadónál maradt „régii Mohácsy” (ugyanazt a szövegkorpuszt ugyanis 1998-tól a fentebb már említett Kronika Nova Kiadó is forgalmazta): *Irodalmi szöveggyűjtemény középiskolák számára III.*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.

Amikor tehát az új érettségi feladatot megfogalmazták, Peteleinek és munkássága egy kis szeletének – elvileg – teljes mértékben benne kellett volna lennie a „köztudalomban”, de legalábbis a tanárok szakmai ismeretei, tanítási élményei és az egykori gimnazisták, felvételizők és „jó tanulók” emlékei között. Igaz, éppen nem *A könyörülő asszony* című novellájának, de egy-egy művének legalább annyira ismerősnek kellett volna lennie a gimnáziumba és szakközépiskolába járók és az ott tanítók körében, mint a megelőző évek érettségi szereplői közül Csáth Gézának vagy Sánta Ferencnek.⁷⁸

Nyilván nincsen egyetlen helyes válasz arra a kérdésre, vajon Petelei, akit elvileg évtizedek óta tanítunk, és életműve, amely legalább is évtizedek óta az irodalmi kánon része, miért ismeretlen még mindig. Hogy miért van szükség ismétlődő újrafelfedezésére, biztosan nem válaszolható meg egyetlen okkal. Ám ez a szinte nemzeti amnéziának tekinthető jelenség részben legalább is bizonyosan magyarázható azzal, hogy Peteleinek szinte védjegye a nem ismertség, a róla szóló szakirodalmi beszédmód alaptétele az elfelejtettség és az újrafelfedezés szükségessége. Így aztán azon sem lehet csodálkozni, hogy amikor – számos különböző ok miatt – 2008-ban vita tárgyává vált művének az érettségiben való szereplése, a tekintélyekre hivatkozó, gyors információt szerezni akaró közvélemény is ezzel a – nem igazán bizonyítható – ténnyel érvelt. Mind a közvéleményt, mind pedig a felületesebb szakszerzőket pedig kézikönyvek és irodalmi életrajzokat tartalmazó népszerűsítő munkák látták el információkkal: amelyek különös módon széles tárházát nyújtják a biográfiai toposzoknak és életrajzi tévedéseknek.

3. Petelei, az elfelejtett pesszimista – Lexikonok és legendák

Ha elkezdünk olvasni egy méltatást, szakcikket vagy akár csak lexikon-szócikket Petelei Istvánról, két jelenség azonnal szembetűnik. Az első, hogy az adatok terén sok a tévedés és pontatlanság, még Petelei halála után több mint 100 évvel is. A másik pedig, ami jóval fontosabb, hogy szinte nincs is olyan méltatás vagy életismertetés, amely ne Petelei (érthetetlen) ismeretlenségére és súlyos betegségére helyezné az alapvető hangsúlyt.

A pontatlanságokra könnyű volna a Peteleivel jóformán kortárs lexikonokat példaként említeni: Török Zsuzsa még a *Pallas Nagy Lexikon*ából származó, az író életében, a vele való egyeztetés után megírt, Négyesy László-féle szócikkben is hat hibát talált⁷⁹, többek között egy (*Alkonyat* című) fantomkötetet, holott azóta is ezt a szócikket szokás alapul venni Petelei életének gyors megírásánál.⁸⁰ A *Magyar Életrajzi Lexikon*nak⁸¹ még a javított, 1990-es kiadása sem helyesbíti korábbi tévedéseit. A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*ban sem helyes minden adat.⁸²

⁷⁸ Mégér egy lábjegyzetet, az érettségiben való hangsúlyos megjelenése óta milyen érdekesen alakult Petelei szöveggyűjteményi elismertsége. Pethőné Nagy Csilla tankönyvének és szöveggyűjteményének sokadik átdolgozásából, amely immár az OFI és nem a (Nemzedékek Tudása / Nemzeti) Tankönyvkiadó gondozásában rendelhető meg, Petelei ismét kimaradt, úgy tűnik, végleg. Ezzel szemben az OFI által fejlesztett új, kísérleti tankönyv szöveggyűjteményében az eddiginél jóval hangsúlyosabb szerepet nyert el, ugyanis immár nem egy, hanem két írással van jelen, mégpedig olyanokkal, amelyek eddig egyetlen korábbi szöveggyűjteményben sem voltak olvashatók. Ezek: a *Parasztszégyen* és *A székek. Irodalom szöveggyűjtemény 11.: Kísérleti tankönyv*, szerk. MAGYAR Tünde, VALACZKA András, VELKEY György László, Bp., Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2015. Így elmondható, hogy miközben hivatalosan jelenleg csak ez a két könyv található meg az államilag támogatott, tehát az ingyenes/tartós tankönyvek programjába is bekerült taneszközök listáján, a Petelei novellisztikájának feldolgozásával kapcsolatos stratégiájuk gyökeresen eltérő. A tankönyvlistán nincs rajta, de még kapható a Krónika Nova Kiadó *Szines irodalom* sorozatának vonatkozó kötete (melyet a korábbi, Mohácsy Károly-félekből szerkesztettek át az alkotó halála után), ebben továbbra is megtalálható az *Árva Lotti (Irodalmi szöveggyűjtemény 11.*, szerk. MOHÁCSY Károly et al., Bp., Krónika Nova, 2013), de ha az akkreditációra vonatkozó szabályok nem változnak a jövőben, ez a szöveggyűjtemény nemsokára végleg kikerül a használatos taneszközök közül. Az érvényes kerettantervben Petelei továbbra is szerepel, választható szerzőként, név szerint megemlítve: „A századvég és századelő novellisztikája (műelemzési lehetőségek, pl. *Gozsdu, Petelei, Gárdonyi, Tömörkény, Bródy Sándor műveiből*)”. Lásd: http://kerettanterv.ofi.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁷⁹ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 10-11.

⁸⁰ Például két alapvető hiba, a *Jetti* kötet 1893 helyett 1894-re datálása és az *Alkonyat* téves feltüntetése az első *Magyar Irodalmi Lexikon*ban is benne van: *Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. dr. VÁNYI Ferenc, Bp., Studium, 1926.

⁸¹ *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*, szerk. KENYERES Ágnes, internetes változat, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.). Például a *Jetti* kötet megjelenési évszáma 1894 benne 1893 helyett, Peteleleit pedig nemcsak egyszerűen Turgenyev követőjeként említi, de erről szól egyetlen, a szerző pályáját bemutató mondata.

⁸² *Petelei István emlékezete* szócikk = *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. DÁVID Gyula, 2006-os, legújabb, internetes kiadás, <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/p.htm#PeteleiIstv%C3%A1n> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.). A *Mezőségi út* című Petelei művet *Mezőgazdasági útként* említi, 1910-re teszi a posztumusz *Elbeszélések* megjelenését (1912 helyett), valamint úgy tűnhet, nem kívánja figyelemmel kíséni a nem romániai Petelei-novellaválogatásokat, Bisztray Gyula 1955-ös gyűjteményét mégis megadja. Ezzel a módszerrel viszont (nyilván) szándéktalanul, de azt sejteti, hogy az anyaországban ezután már nem jelent meg több Petelei-elbeszéléskötet.

Mindez talán azért lehet érdekes, mert ez az egyébként megbízható és adatgazdag szöveg több más helyen is könnyedén elérhető az interneten – benne a téves tényekkel.⁸³

Az *Új Magyar Irodalmi Lexikon*ban Csűrös Miklós rajzolta meg az író portréját körülbelül egyetlen hasábjában.⁸⁴ A régi *Magyar Irodalmi Lexikon* még egy kicsit többet, mintegy másfél hasábját szánt az író munkásságára.⁸⁵ De kapott egy rövid szócikket Petelei az 1926-os első *Magyar Irodalmi Lexikon*ban is.⁸⁶ Míg az utóbbi ismertetés csak néhány életrajzi adatot tartalmaz, s csak apróbb évszámhibákat⁸⁷ lehet benne találni, az 1965-ös *MIL* látszólagos megbízhatósága mellett már számos olyan tény is közöl, amelyek inkább a legendák közé számítandók. Az író műveinek listáját például teljességgel összezavarja.⁸⁸ Fontosabbak viszont az életrajz téves adatai: ilyen Petelei „félíg székel” származása, illetve betegségének (téves diagnózis felhasználásával történő) erőteljes kiemelése. Az író életét ismertető huszonegy sorból kilenc a betegségről szól, benne olyan téves adatokkal, mint hogy „1881-től néhány évre visszavonult Marosvásárhelyre, részben szívbaja miatt”, és hogy „súlyos betegsége miatt elvonul, aszkétikus életmódot folytatott”⁸⁹. A csúcspontot a máig ható, egy egész életutat összemosó zárómondat jelenti: „Nyugtalan, fiatalon megtámadott idegzete azonban mindenre érzékenyen reagált, a magány sem tudta megnyugtatni, s végül a kolozsvári elmegyógyintézetben halt meg.” Az eredmény: a majdnem hat évtizedes életút teljességgel a betegségnek rendelődik alá – a valósággal jórészt ellentétesen. Ugyanakkor sajnos az *ÚMIL*-ről sem mondható, hogy tökéletesen pontos lenne. Bár több évszáma is példásan az, mégis rosszul adja meg az író vallását, sőt, Petelei pályakezdését is, azt 1879-re téve 1878 helyett⁹⁰, a Keletnél és a Kolozsvári Közlönyél való működését pedig egy időre datálja. S itt is megjelenik az író betegségének drámai, ám csak félig igaz ábrázolása, mivel a szöveg állítása szerint „1891-től gyógyíthatatlan idegbaja miatt visszavonult az irodalmi élettől és a szerkesztői tevékenységtől”.⁹¹ Elmondható tehát, hogy a közkézen forgó irodalmi lexikonok Peteleit nemcsak számos adathibával mutatják be, hanem életével kapcsolatban különböző toposzokat használnak fel, melyek közül még az avatott, friss összefoglalásban is előtérbe tolakodik a betegsége.

Érdemesebb azonban egy egészen új és megbízhatónak tervezett (hiszen a kiváló szellemi műhely Debreceni Egyetemhez köthető) összefoglalást szemügyre venni. A *Mikipédia*, vagyis A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének (MIKI) alternatív szabad enciklopédiája egy – sajnálatosan félbe maradt, de – izgalmas kezdeményezés, amely olyan, ismert és kevésbé ismert szerzőkről ad életrajzi és szakirodalmi áttekintést, mint Kosztolányi Dezső, Ottlik Géza, Görög Demeter vagy Kerekes Sámuel (kilenc készült el). Itt Sinka Judit Erzsébet készített áttekintést Peteleiről.⁹² Az életrajz olyan jól sikerült, hogy később a magyar Wikipédiára is átkerült, s ott ma is olvasható.⁹³ A posztumusz novelláskötetek esetében azonban a

⁸³ Például a Kriterion kiváló, kereszthivatkozásokkal is ellátott lexikonoldalán: <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/3532/> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.) Petelei ismeretlenségével kapcsolatban ma már nem hagyható figyelmen kívül, mi érhető el róla „egyetlen kattintással”, a digitális nemzedék számára: jól bizonyította ezt a 2008-as érettségi vitája is.

⁸⁴ *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000², III, 1740-1741.

⁸⁵ *Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, Bp., Akadémiai, 1965, II, 469-470.

⁸⁶ *MIL*, 1926, i. m.

⁸⁷ Petelei nem 1870-től, hanem 1871-től járt a bölcsészkarra, nem 1886-ban alapított a *Kolozsvárt*, hanem 1887-ben (de ezt az adatot csak Kozma Dezső helyesbítette először 1969-ben, így egy 1926-os életrajz nyilván csak a rosszat tartalmazhatta), nem 1892-ben vált meg a szerkesztéstől, hanem 1891 októberében (de ez a hiba érdekes, mivel a későbbi szakirodalomban nem 1892, hanem már 1890 jelent meg ezen adat téves említéseként).

⁸⁸ 1889-re feltűnik egy teljességgel légből kapott *Csulakok* című elbeszéléskötet, a *Jetti* 1894-es 1893 helyett, *Az én utcám* pedig (bár helyes a dátuma), a nála 13 évvel későbbi *Vidéki emberekkel* együtt tárgyalatik, ezzel egy teljességgel megtévesztő „fejlődési sort” alakítva ki. *Az életről*, amely a szerzői kötetekben található novellatermés kis híján felét tartalmazza, egy szó sem esik.

⁸⁹ Az év valójában 1891, a betegség agyvérzés (vagy stroke). Ráadásul ezzel a téves 1881-gyel a lexikonbeli Peteleinek akkor is súlyosodik a betegsége, amikor valójában épp megindult sikeres újságírói pályája, s épp majdhogynem makkegészséges volt.

⁹⁰ A két mondat közül egyik sem teljesen egyértelmű. Az első esetben ez olvasható: „*Örmény kat. kereskedő családból származott*”: kérdés, hogy *örmény katolikus* vagy *örmény, katolikus* kell-e ezen érteni (a második lenne a helyes). A második mondat: „1879-ben elbeszélései föltűnést keltettek a Magyarország és a Nagyvilág c. lapban.” Ez tulajdonképpen igaz, s a szócikk nem állítja, hogy ez a pályakezdés éve lenne, egy kijegyzetelő lexikonhasználó számára azonban ezt valószínűsíti.

⁹¹ Idegbetegsége korábban megkezdődhetett már, viszont nem ezért, hanem több (talán két) agyvérzése miatt vonult vissza.

⁹² SINKA Judit Erzsébet, *Petelei István*, <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/mikipedia/szocikkek.php> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁹³ A szócikk egy 2012-ben indult program keretében készült, 2013-ban került fel az egyetem honlapjára, míg a gyakorlatilag szó szerint azonos életrajzi szöveg csak 2014. február 28-án jelent meg a Wikipédián a Kiscsuti nicknevű szerkesztő jóvoltából, aki – úgy tűnik – nem azonos a Debrecenben dolgozó szócikk-szerzővel. (Elszomorító, hogy a Wikipédia elveivel teljességgel ellenkezően a debreceni oldal azóta sem szerepel a szócikk forrásaként megadva.) A laptörténet:

2013 elejéig, az adatgyűjtés befejezéséig megjelent tizenháromból már csak nyolcnak az adatait sikerült összegyűjteni, Török Zsuzsa a *Szerzői köteteket* tartalmazó munkájáról pedig egyszerűen nem derül ki a szócikkből, hogy ez a kritikai kiadás, melyet oly sok szakíró is hiányol: ehelyett a(z) egykötetesként jelzett) munka egyszerűen egy újabb válogatásnak tűnik. Annál különösebb ez, hiszen az említett kritikai kiadást éppen a Debreceni Egyetem adta ki.⁹⁴ Hasonlóan hiányos a szakirodalmi rész is, amely a két monográfián kívül mindössze öt, igen esetlegesen kiválasztott tanulmány leírását adja meg⁹⁵, holott pusztán a két monográfia irodalomjegyzéke segítségével is ezek sokszorosa lett volna fellelhető.

Így nem lehet csodálkozni azon, hogy e szócikk szövegrésze is azonnal elmélyíti a hiány és az ismeretlenség érzését Peteleivel kapcsolatban: „*Petelei István kezdetben az irodalomkritikai érdeklődés tartományában állt, de a későbbiekben a másodrangú írók körébe került.*” – kezdődik *A legújabb szakirodalom tükrében* rész, majd megtudjuk, hogy Kozma Dezső könyve után „*egészen a közelmúltig nem született monografikus igénygel fellépő kötet az író életművéről*”, Török Zsuzsa műve viszont a novellákról írott tanulmányok után végre „*a Petelei-korpusz még kiaknázatlan részére is ráirányította a figyelmet.*”⁹⁶ Bár mindez természetesen részben igaznak tekinthető, ám valójában a szokássá váló információs sémát követi Petelei életművével kapcsolatban: az íróat alig ismerték meg – majd elfelejtették – újra felfedezték – napjainkban pedig megint újra felfedezik.

Ha a szócikkek és lexikoncikkek után a Peteleiről írt bővebb áttekintéseket is szemügyre vesszük, a fent már említett séma még inkább kirajzolódik. Kiválóan tanulmányozható az író „ismeretlen” életével és életművével kapcsolatos közhelyek és „legendák” összessége két szövegen: Hegedüs Géza már említett arcképén és egy viszonylag új, 2013-as, ráadásul Erdélyhez kapcsolható Petelei-válogatáskötet előszaván.

Érdekes az előbbivel kezdeni, hiszen ez a közismertebb is.⁹⁷ Ahogyan a szerzőtől megszokott, tárgyához e szövegében is valóságos érzelmi viszony fűzi. Talán ennek köszönhető, hogy az írás kezdőmondata olyasmi, ami ritkának tűnhet Petelei-felemlegetésekor: „*akinek valami kis köze van irodalmunkhoz, akkor is tudja, hogy a legelső sorában van a helye, hogy világirodalmi méretekkel mérve is a századforduló legnagyobb elbeszélői közé tartozik, ha történetesen alig olvasott tőle egy-két novellát, sőt talán még akkor is, ha nem olvasott tőle semmiféle.*” Vagyis Hegedüs Géza látszólag az író ismertségére hivatkozva indítja portréját, igaz, inkább a név, mint az életmű olvasottságára utal. Tovább olvasva azonban máris megérkezünk az első toposzhoz: az író tényleges ismeretlenségéhez: „*az olvasó nagyközönség, az irodalom címzettje manapság már a nevét sem ismeri, holott Peteleinek mindiglen fontosabb volt az olvasó, mint az irodalmi szakember.*”⁹⁸ E két kezdőállítás – bármiféle szakirodalmi reneszánsz ellenében is erősen és folyamatosan hatva, az internet segítségével is – generációkba sulykolhatja bele Petelei már eddig is emlegetett ismeretlenségét, lévén ez az egyetlen nem-lexikoncikk életrajz az íróról a világhálón.

A fenti kezdés után olyan életrajzi állítások következnek, amelyek igen különös módon körvonalazzák Petelei alakját. A pályáról ténylegesen szóló két oldalból az első a fiatal Peteleit mutatja be: „*örmény-székely keverék család*”-ját⁹⁹, az ifjú szellemi fejlődését, a Nemzeti Múzeumban felkínált fővárosi állás helyett vidéki tanárságba húzódo pályakezdőt. Hegedüs hosszú sorokon át ecseteli a Petelei-család kulturális és vallási különállását, mint ami jól magyarázhatja az író mizantropiáját vagy épp írásai különös, különc (?) hangját. „*Származása szerint ritka képlet volt a polgárosodó, de a nemesi múlttól el nem szakadó Magyarországon a múlt*

[https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Petelei_Istv%C3%A1n_\(%C3%ADr%C3%B3\)&action=history](https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Petelei_Istv%C3%A1n_(%C3%ADr%C3%B3)&action=history). (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

⁹⁴ A kritikai kiadás 2013-ban még csak két megjelent kötetel rendelkezett, de már kiadás előtt állt a harmadik-negyedik (mely végül 2014-ben jelent meg). Ez a négy kötet így létrehozta a teljes, kritikai módon megjelentetett Petelei-novellakorpuszt. Jelentőségére, erőnyeire és hibáira később még visszatérek. PETELEI István *Összes novellái: Szerzői kötetek*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, I-II (Csokonai Könyvtár. Források: Régi Kortársaink, 13), PETELEI István *Összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár. Források: Régi kortársaink, 16).

⁹⁵ Összehasonlításképpen: ugyanitt, a Mikipédián Antal Alexandra a Peteleinél bízást ismeretlenebbnek nevezhető *Kerekes Sámuel* esetében tizenhárom szakirodalmi tételt ad meg. ANTAL Alexandra, *Kerekes Sámuel*, uo.

⁹⁶ SINKA, *Petelei István*, uo.

⁹⁷ A korábban már emlegetett, az interneten is elérhető szöveget innenől kezdve ebből a nyomtatott kiadásból idézem: HEGEDÜS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Bp., Trezor, 1995³, 351-353.

⁹⁸ Uo., 351.

⁹⁹ Amely sokkal inkább örmény, mint székely, lásd: BISZTRAY, *Petelei István családja, i. m.*, 6-7.

század második felében. Erdélyi örmény-székely keverék családban született, elődei nemzedékek óta kifejezetten jómódú, akár gazdagnak is mondható kereskedők voltak. Vallásukat tekintve örmény-katolikusok. Ez a se nemesi, se jobbágyi, már a feudalizmuson belül is polgári helyzet, amely vallásilag is elkülönült a nagyobb hazai tömegektől, némiképpen a hazai zsidóság módosabb rétegeinek társadalmi viszonylataira emlékeztetett, és éppen ezért lehetőséget adott, hogy kívülről nézzék ne csak az úri és a paraszti hazát, hanem még a javarészt német ajkú – sváb, szász, cipszer – polgárságot is, amely a konkurens természetes ellenszenvével figyelte az örmény, zsidó vagy rác polgárok melléjük gazdagodását. A székely atyafiság pedig még ehhez is sajátos különállást jelentett. A sokgyermekes Petelei család tehát szinte magányos sziget volt Marosvásárhelyen¹⁰⁰ – zárul a jellemzés, amelyről nem lehet mást írni, mint hogy a legteljesebb módon légből kapott és hiteltelen.

Alapvetése már ott téves, hogy a családot örmény-katolikusnak mondja: már Bisztray Gyula is rácsodálkozott, hogy a marosvásárhelyi Petelei-ág 18. századi megtelepedése óta római katolikus volt.¹⁰¹ Így a vallási elkülönülés tétele, amelyre a szöveg állításainak nagy része épül, máris megdő. Azt is nagyon nehéz volna igaznak tételezni, hogy a székely öntudat vagy rokonság egy (örmény vagy nem örmény) családot magányos szigetté tenne Marosvásárhelyen. A legkülönösebb azonban a marxista kategóriákkal dolgozó félmondat a „se nemesi, se jobbágyi, már a feudalizmuson belül is polgári helyzet”-ről.¹⁰²

Hasonlóan vitatható az is, amit Hegedüs a tanulóévekről fontosnak tart elmondani. „Elmélyedt vallásának tanításában. Kezdetben pap akart lenni, de amikor érettségizett fővel Pestre – még nem Budapestre! – jön, hirtelen fordulattal mégis a Műegyetemre iratkozik, hogy építészmérnök legyen. De még ez is tapogatózás. Nemsokára átiratkozik a bölcsészkarra, hogy történelemmel és régészettel foglalkozzék és hamarosan kedvence lesz a haladó szellemű nagy archeológiaprofesszornak, Rómer Flórisnak. Ott is maradhatna mellette tanársegédnek, lehetne idővel maga is professzor, de addigra már továbbragadja az új élmény: a természettudomány.”¹⁰³

A részlet a félreértések tárháza: Petelei ugyanis soha nem akart pap lenni, ezzel kapcsolatban csak édesanyja meg nem valósult tervéről tudni. Efféle elhivatottságának részben ellentmond korán kialakuló zeneszeretete s középiskolás önképzőkori múltja is.¹⁰⁴ Az építészmérnökség is téves adat¹⁰⁵, hiszen Petelei az építészetben csak gondolkodott. Tévedés az is, hogy a leendő író az egyetemen kifejezetten „régészettel” foglalkozott volna: ilyen szak ugyanis ekkor még nem létezett, a történészhallgatók viszont mind látogattak régészeti előadásokat.¹⁰⁶ Petelei is „irodalmi, nyelvészeti, történelmi és művészettörténeti előadásokat hallgatott” neves tanároktól, s több támogatója is akadt: Salamon Ferenc irodalmi irányba kívánta volna indítani, Rómer Flóris pedig a Nemzeti Múzeumban szeretne volna alkalmazni.¹⁰⁷ Szó sem volt viszont egyetemi állásáról: a tanársegédség, professzorság nem más, mint ismét Hegedüs alkotó fantáziájának szuggesztív lenyomata.

A természettudománnyal kapcsolatos zárómondat pedig kifejezetten különös. Egyrészt félreérthető: a korszak régészeinek egy része ugyanis épp a természettudomány felől érkezett az ásatásokhoz. Így Henszlmann Imre, az első igazi régészeti ásatások lefolytatója eredetileg orvos volt, Tömörkény István, a szegedi múzeumigazgató gyógyszerészként végzett, a szintén szegedi régész Móra Ferenc földrajz-természetrájk szaks tanárból lett ásató-muzeológus.¹⁰⁸ Egyébként is, a Hegedüs felhozta érvek Petelei nem annyira természettudományos, mint inkább irodalmi-filozófiai felfedezőútját sejtetik. Másrészt a természettudományok iránti érdeklődésre való hivatkozás Hegedüsnel egy újabb hosszú kitérőt vezet be Petelei szellemi tájékozódásáról,

¹⁰⁰ HEGEDÜS, *i. m.*, 315-352.

¹⁰¹ BISZTRAY, *Petelei István családja, i. m.*, 6-7.

¹⁰² Török Zsuzsa tanulmánya szerint: „Petelei István családja tipikusan 19. század végi kispolgári kereskedő család.” TÖRÖK Zsuzsa, „Bizonyosan az igazi meglepedés csak a családi életben van”: *Petelei István családtagjaihoz írt levelei*, ItK, 111(2007), 228.

¹⁰³ HEGEDÜS, *i. m.*, 352.

¹⁰⁴ Lásd erről például MÁTHÉ, *Petelei István, i. m.*, 8., de már a legkorábbi életrajzokban is feltűnik: GYALUI, *i. m.* Nem mintha egy pap nem lehetne zene- vagy irodalomszerető, de Petelei kamaszkorából alapvetően a sokszínű érdeklődésről, nem pedig a Hegedüs feltételezte vallásos elmélyedésről maradtak fenn emlékek.

¹⁰⁵ Gyalui Farkas annak idején utánajárt, s megállapította, hogy Petelei ugyan látogatta egy évig a Műegyetemet, hiszen ott ismerkedett össze későbbi barátjával Bedőházy Jánossal is, mégsem iratkozott be soha: leckeönyve 1871-ben, a bölcsészkar első tanévvel kezdődött, vagyis érettségije után egy évig „szabadúszóként” élt a fővárosban, nem pedig rendes egyetemistaként. GYALUI, *i. m.*, 9-11.

¹⁰⁶ DR. KÜRTI Béla, *A régész Móra = Az ezerarcú Móra Ferenc*, szerk. BALOGH Csilla, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 2007, 5-9.

¹⁰⁷ BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 7.

¹⁰⁸ KÜRTI, *i. m.*, 8.

amelyről ismét nehéz jót mondani. Nem szolgál ugyanis másra, mint hogy (az író „haladó” voltának bizonygatásán túl) megmagyarázza Petelei rejtélyes pesszimizmusát. Véggököztesítése: „a teológiai világkép elenyészése pesszimizmusba torkoll.”¹⁰⁹ Ilyen egyszerű volna: a hitét vesztett író már ifjan pesszimiztává vált? Ahhoz, hogy erre a kérdésre nemmel válaszoljunk, nincs szükség semmiféle modern irodalomelméleti érvelésre. Elegendő csak Bisztray Gyulát idézni: milyen fontos szempont a Petelei-novellák elemzésénél, értelmezésénél a vallásosság, a hit aspektusa. Vagy elolvasni az író első kötetben kiadott levelét, amelyet már jócskán felnőttkorában írt, s amelyet így zár: „*Tartson meg a Jézus olyan szeretetben, amilyenben én tartalak*”.¹¹⁰ Így azután alapjaiban kérdőjeleződik meg Hegedüs fő állítása, hogy Petelei bölcseleti és antiklerikális alapon pesszimizista lett.

Mindenesetre a pesszimizmust érdemes az író ismeretlensége mellett másodikként felvenni a Peteleivel kapcsolatos örök legendák listájára. Valószínűsíthető, hogy Hegedüs fenti, teljességgel téves eszmefuttatását is e toposz ismerete váltotta ki: feltételezve, hogy Petelei pesszimizista volt, igyekezett e jelenséget megmagyarázni.

Az sem igaz, hogy a fiatal Peteleit természettudomány-élménye távolítaná el a fővárostól: arról ugyanis Hegedüs nem ír, hogy Petelei szülei miatt pályázik meg egy otthoni tanári állást (melyet nem nyer el), ekkor kezdődő súlyos betegsége pedig mindettől függetlenül nem sokkal később mintegy négy évig tartó télienségre kárkoztatja.¹¹¹ Ehhez még hozzá lehet tenni, hogy sem Pesten, sem otthon nem a természettudomány, hanem a társadalom- és történelemtudomány körében végzett szakmai munkát, hiszen mindaddig, míg a szépirodalom felé nem fordult, a céhek történetével kapcsolatban kutatott és publikált.¹¹²

A fentiek után végre – immár Hegedüs arcképvázlatának utolsó oldalra érve – szóba kerül Petelei harminc éven át tartó írói pályája is. Ám erről is leginkább csak erős pontatlanságokat olvashatunk, mint például az alábbi három, semmivel sem igazolható állítás: „*Korai novellái prózában írt balladák, de olyan prózában, amelyeket szinte versszerűen, ritmikusan lehet olvasni*.”¹¹³ „*A balladai hang mellett egyre erősebb írásaiban a szatíra, de olyan szatíra, amelyben nincs semmi igazán nevetnivaló. Sokan meg is sértődnek tőle, mert azok is magukra ismernek szemléletesen ábrázolt és a leírás pusztá tényével elmarasztalt alakjaiban, akikre nem is gondolt*.”¹¹⁴ „*Petelei életműve teljes: novellái és remekműű regénye, A fülemüle (sic!) komor, reménytelen, de teljes körképet örökítenek meg egy világtól elmaradt, embertelenségekkel teljes vidéki városi világról, csalódottakról, eltévelyedettekről, az örület határán tévelygőkről és megtévelyodottakról. Saját lelkében élte mindezt. És ez a lélek túl érzékeny volt*.”¹¹⁵ Az utolsó sor mintha nemcsak azt sejtetné, hogy a novellák sötétsége Petelei búskomorságából eredeztethető, hanem azt is, hogy visszahatott arra.

Ezzel egy újabb legendás(itott) tény rögzül Hegedüs írásában: Petelei általános búskomorsága. Holott a „*mániákus depresszió*”, melyet Hegedüs már portréja első bekezdésében

¹⁰⁹ „*Megismeri Darwin tanait, kezdetben lelkiismereti okokból vitába száll a modern biológiával, de idegőrlő lelki válságokon át végül is győz az igazság szomjúsága. Egészen közel került a materializmushoz, ugyanannak a biológiai determinizmusnak hittvallója, amely körülbelül ugyanebben az időben alakítja ki Zola naturalizmusát. De a teológiai világkép elenyészése pesszimizmusba torkoll.*” HEGEDÜS, i. m., 352. Ezek a gondolatok egyébként vélhetőleg Kéri József Petelei-könyve előszavának kerülnek be Hegedüs arcképébe, de jól érzékelhető a különbség, mit írt Kéri (1956-ban Romániában!) korszellemről áthatva, de valódi ismeretekre alapozva, s mit Hegedüs, át- és félreértelmezve és kibővítve a valóságot. „*Mint a kor haladó fiataljait, őt is erősen foglalkoztatja a darwini leszármazástan elmélete. Ezt a haladó felfogást még kolozsvári tanulmányainak idején ülteti el tudatában középiskolai tanára, Parádi Kálmán, a harcos darwinista és materialista. Ifjúságának eszméitől Petelei később eltávolodott. A Parádi iránt érzett mély szeretetét azonban élete végéig megtartotta.*” KÉRI, i. m., 7.

¹¹⁰ BISZTRAY, *Petelei István családja*, i. m., 7, *Petelei István Jakab Ödönnek*, 1879. január 18. = *Petelei István irodalmi levelezése*, i. m., 39.

¹¹¹ BISZTRAY, *Petelei István*, i. m., 7-8.

¹¹² TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 78-81, KOZMA Dezső, *Petelei István életrajzi adatai* = PETELEI István, *A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986, 230.

¹¹³ HEGEDÜS, i. m., 352. Talán mondani sem kell, hogy ez így nem lehet igaz: a ritmikus próza és a „prózában írt ballada” közhely érthetetlen összekötésével, túlmagyarázásával és félreértésével találkozunk az állításban.

¹¹⁴ E véleményben keveredik Petelei cikkeinek hatásossága, polemikussága, hogy sokszor nem szégyellte kipellengérezni kora visszasságait, s tárcáiban, kritikáiban akár egyes személyekkel kapcsolatban is véleményt nyilvánított („*Másfél év alatt félszáznyi írása olvasható*” – írja a *Kelet* időszakáról Kozma Dezső – „(...) heves polémiákat elindító cikkek.” KOZMA Dezső, *Előszó: Petelei István* = PETELEI István, „*Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!*”: *Petelei, a hírlapíró és lapszerkesztő*, vál., bev. KOZMA Dezső, Budaörs, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2002 (Magyar-Örmény Könyvtár, 7), 11.), valamint az a vándoranekdota, hogy az író beleírja ismerőseit a műveibe, mire azok magukra ismernek és megsértődnek. Ilyenről viszont Peteleinél nem tudni: BISZTRAY, *Petelei István családja*, i. m., 7, 10.

¹¹⁵ HEGEDÜS, i. m., 353.

(helytelenül) emleget, Peteleit bizonyosan nem jellemezte¹¹⁶, s az emlék, melyet többen megörökítettek, Petelei létező jókedve még a késői, személyes levelekben is felfedezhető, már bőséggel az író betegsége idején. Elmondható, hogy Petelei az elérhető családtörténeti adatok alapján nem örökletes betegségben szenvedett. Állapota élete során folyamatosan változott, 1890-es, az őt idegbetegségétől függetlenül érő (két) rosszulletéig teljes erőbedobással volt képes részt venni Erdély irodalmi életében újságíróként és lapszerkesztőként, ekkor írt Szűnyog-cikkeinek ironikus-cinikus, modern, közösségformáló hangvételét pedig hatalmas tévedés lenne valamiféle lelki betegséggel magyarázni. Az 1890-es felépülés után kímélő életmódra szorult, lassanként visszavonult az újságszerkesztői, közírói élettől, s elszenvedett betegsége hatására nyilván neurózis is súlyosbodott. Am ettől függetlenül 1906-ig még folyamatosan dolgozott új és új novelláin, részt vett családja életében élvezetes leveleket írva, számos új barátságot kötött, s Erdély irodalmi-közösségi életében is tevékenyen közreműködött.¹¹⁷ 1890 és halála között adott ki összesen hét megjelent könyvéből négyet (az utolsó, *Az élet* ráadásul kétkötetes volt), s kutatásaim alapján elmondható, hogy ekkoriban az addigiak sokszorosára nőtt írói termékenysége is. Így például az élete során megjelent 204 elbeszélése közül 126-ot 1892 után írt, legtöbb friss novelláját egy igen késői évben, 1903-ban jelentette meg, a második legtöbbet pedig 1897-ben és 1902-ben.

Mégis, Hegedüs Géza számára arcképében a komorság, depresszió, lelki baj válik Petelei alakjának – s épp ezért novellisztikájának is – legfontosabb jellemzőjévé. „Az a búskomorság, amelyet az elmegyógyászat »mániákus depresszió« nevez, s amely végül is a tébolyultságig hatalmasodott el az írón, rásüti bélyegét egész zordon életművére.”¹¹⁸ – olvashatjuk még a portré elején: a búskomorság (az emberé) és a zordon szó (az életműé) együtt szerepel az *elmegyógyászat, depresszió, tébolyultság* sok jót nem sejtető kifejezéseivel. Ez a tendencia később is visszatér: „Petelei az egész magyar irodalom legnyomasztóbb írója, még remekművű szatíráiban is; soha nálunk ilyen humortalan szatírákat nem írtak. (...) Petelei meggyötri az olvasót, de olyan művészi színvonalon, hogy lesújtva egyben felemeli a lelket.”¹¹⁹ Jól látható, hogy az emberre és a betegségekre vonatkoztatható fogalmak az életmű magyarázóivá válnak. Különösen kiváló példa erre ez a mondat: Petelei „az igényes olvasmányokat igénylők írója volt, azoké, akik elviselik, ha az író az élet komorságait, bánatát, lélekválságát szembeesíti velük.”¹²⁰

Ez a kettősség, az egész portrén eluralkodó lelkibetegség-toposz még az olyan életrajzi tényekre is kiárad, mint Petelei (minden szemtanú szerint vitathatatlanul boldog) házassága. „Idősebb korában ugyan végre kijut egy pillanatnyi boldogság is. Szerelmes lesz, viszontszerelemre talál, megnősül, és a kitűnő, hozzá hasonlóan kulturált és érzékeny lelkű asszony szerelmes türelemmel áll az egyre súlyosabban idegbeteg férj mellett.”¹²¹ – írja Hegedüs, a harminchat éves író „idősebb”-nek, a boldogságot (vagyis a házasságot, amely mintegy huszonegy évig tartott) „pillanatnyi”-nak nevezve. Hiába, hogy Bisztray Gyula és mások¹²² is hangsúlyozták, hogy a Petelei-házaspár a férj (ideg)panaszai ellenére igen nagy harmóniában élt, s a feleség szerető társául és igaz támaszául szolgált a betegségét egyébként az utolsó időkig

¹¹⁶ Az állandó tapintat miatt Petelei betegsége a legtöbb életrajzban csak mint „betegség” említődik, ez azonban nem „kíméli az író emlékét”, hanem sokkal inkább legendásító félreértésekre ad okot. Már első méltatói és értékelői lényé alapvonásának tekintették idegbaját. Schöpflin Aladár például keményen ítélkező *Nyugat*-cikkében így írt: „Nem véletlen, hogy Petelei alakjain oly gyakran lehet konstatálni bizonyos idegrendszerbeli abnormitásokat, – neki magának is, tudjuk, idegbaj tette élete nagyobb részét kínossá.” SCHÖPFLIN, i. m. Ez a „bennfentes” tudás azután ma is kihát az életmű értékelésére, sőt, megközelítésére. További félreértések okozója, hogy Bisztray Gyula már említett művében szifilisz miatti agykárosodást sejtet, az elborult elmével meghaló Bajza, Kemény és Tompa mellett Petelei sorstársaként felsorolva még Ady Endrét is: „elhatalmasodott rajta a végzetes betegség, mely Bajzától, Kemény Zsigmondtól, Tompa Mihálytól egészen Ady Endréig annyi nagy magyar írói tehetséget fosztott meg értékes alkotó évektől.” BISZTRAY, *Petelei István*, i. m., 9. Ez azonban semmiképp sem egyeztethető össze a kamasz Petelei betegségével. Érdekes, hogy Szentimrei Jenő így jellemezte: „idegösszeomlásnak hívják azt a betegséget, mely miatt 1892-ben visszavonult a lapszerkesztéstől”, pedig ez nem igaz. SZENTIMREI, *Petelei István*, i. m., 22. A Hegedüs említette „mániákus”, vagyis mániás (illetve inkább pszichotikus) depresszió körtörténetileg nem bizonyított, neurózis, depresszió viszont helyenként már a levelekből is kitetszik. Igen fontos a körtörténetben az 1890-es rosszullet, amelyet a kortársak agyszélhűdésnek neveztek (lásd erről: MÁTHÉ József, *Három Petelei-levél*, ItK, 103(1999), 211.), Kéri József agyvérzésként hivatkozik rá („Rövid időközökben kétszer kap agyvérzést.” KÉRI, i. m., 9.), de manapság a (részleges) felépülés tényei alapján valószínűbb stroke-ot sejtteni benne.

¹¹⁷ BISZTRAY, *Petelei István családja*, i. m., 3-18, TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 167-189, KOZMA, *Petelei István életrajzi adatai*, i. m., 230.

¹¹⁸ HEGEDÜS, i. m., 351.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Uo., 353.

¹²² Az esküvő 1888-ban volt. BISZTRAY, *Petelei István családja*, i. m., 13.

legyőzni akaró és tudó írónak. A fenti hamis beállítás ezt a sajátos, tiszteletre és nem sajnálatra méltó (és huszonnégy évig tartó) kapcsolatot fokozza le a rövid ideig tartó, türelmes halálba ápolás szintjére: pusztán azért, hogy a portré patetikus hangulatának megfelelően minden a „szörnyű vég” felé mutasson.

Amely azután el is érkezik: hiszen Peteleit élete utolsó évében valóban idegklinikára szállították, s ott is halt meg 1910 januárjában. Hegedüs azonban hat bekezdéses portréjából majdnem egy egészet csak erre a tényre szán (ráadásul sikerül minden konkrétumot is kihagynia belőle). „*Idegzete (Peteleié) azonban végül is felőrlik. A depresszió legyőzi, elmegyógyászati kezelésre szorul. Alighanem a tébolydában is jobban látta a szenvedő emberek igazságát, mint azok, akik odakint már csak az örültet látták benne. Ötvennyolc éves korában halt meg az elmegyógyintézetben.*” – válik Peteleiből egyfajta tisztán látó Popriscsin, miközben valójában az író csak élete utolsó egy hetét töltötte idegklinikán, s akkor már nem is volt tudatánál.¹²³

Így számol tehát be az írói életpályáról az a portré, amely nyilvánvalóan a legolvasottabb Petelei-életrajz jelenleg. Körvonalaz három legendás tény: az ismeretlenségét, a pesszimizmusét és az örülségét (lelki betegségét), s az életút összes valódi és kitalált tényét e három toposz szolgálatába állítja.

Az első kettő már a Hegedüs Géza által megokolt formájában is vitatható. A harmadik toposzt a szöveg kulcsszóhálózata szintjén is kiépítő törekvéssel pedig jól szembeállítható Bisztray Gyula objektív, nem mentegető, de nem is túlzó állítása: „*Az idegrendszerében súlyosan megtámadott írónak a külső eseményektől alig érintett, de nagy belső vívódások közt folyt munkás élete 1908-ig tartott. (...) Ekkor már nem dolgozott többé. Amit írt: teljes szellemi erejében írta.*”¹²⁴ Az életmű tehát nem rendelődött alá a betegségnek, hangsúlyozza Petelei első igazi, kutató életrajzírója. Egyébként már a tanítvány és jó barát, Gyalui Farkas is leszögezte ugyanezt. Adatai szerint 1908 végétől Petelei már valóban idegbajban szenvedett. 1890-es agyvérzése után azonban „*egészsége annyira helyreállott, hogy az irodalomhoz, első és igazi szerelméhez, visszatérhetett*”, s „*visszavonulását a publicisztikától kizárólag testi betegség, az apoplexia okozta. Elmulván e baj következményei, Petelei egy egészséges, munkára képes és dolgozó író lett ismét.*”¹²⁵ Minderről az írói, s a novellista életmű minden biográfiánál nyíltabban tanúskodik. A későbbi életrajzi összefoglalások egyébként azt is bemutatják, a visszavonult életet élő Petelei egyáltalán sem volt búskomor, idegbeteg „remete”. Kéri Józsefnél olvashatjuk: „*Haláláig itt él (Marosvásárhelyen). Csak ritkán látogat el Kolozsvárra, egy-egy irodalmi felolvasásra, Budapestre, hogy új kötetét előkészítse. Újjászervezi a Tolnai Lajos alapította Kemény Zsigmond Irodalmi Társaságot (sic!), egész energiáját az írásra fordítja. Alaposan, megfontoltan, nagy műgonddal dolgozik. Szabad idejében a testi munkának hódol: asztaloskodik, kertészkedik.*”¹²⁶ Kozma Dezső pedig így fogalmaz: „*Irodalmi tevékenységét azonban továbbfolytatja. Újjászervezi a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságot, és mint a társaság elnöke 1897-ben pályázatot hirdet a székely népmesék és mondák összegyűjtésére. Újra és újra tollat vesz kezébe, újabb novellásköteteket jelentet meg, érdeklődéssel figyeli mindazt, ami az irodalmi életben történik; felolvasásokat szervez, elmondja véleményét egy-egy könyvről, barátaitól lapkivágásokat kér, széles körű levelezést folytat.*”¹²⁷ Épp ezért – elvileg egyértelmű lenne ezek alapján, hogy – a művek hangulatát a fenti, valójában hamis életrajzi toposzokkal nem érdemes, sőt, felesleges is magyarázni.

Mégis, egy sokkal újabb és sokkal átgondoltabb vállalkozás, A gyermek című 2013-as válogatáskötet Urbán László írta előszavában is szinte szó szerint ugyanezekkel a gondolatokkal találkozhatunk. Többek között ezzel a mondattal: „*Minden bizonnyal betegségéből, s mindinkább eluralkodó betegségtudatából következik a komor témák, a halál, temetés, pusztulás, enyészet hangsúlyos megjelenítése*” Petelei prózájában.¹²⁸

¹²³ Petelei az 1901-ben megnyitott kolozsvári Lechner-klinikán hunyt el tüdőgyulladásban. Az író (aki még halálakor sem töltötte be az ötvennyolcadik életévét) csak 1909 szilveszterén szállították be a klinikára, s 1910. január 5-én halt meg: így nem egészen hat napot töltött ott. KÉRI, i. m., 9., KOZMA, Egy erdélyi novellista, i. m., 69-70, TÖRÖK, Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m., 11.

¹²⁴ BISZTRAY Gyula, Petelei István írói leveleskönyve elé, i. m., 8.

¹²⁵ GYALUI, i. m., 32, 34.

¹²⁶ KÉRI, i. m., 9.

¹²⁷ KOZMA, Petelei István életrajzi adatai, i. m., 230-231.

¹²⁸ URBÁN, i. m., 12.

Dr. Urbán László megragadó őszinteséggel fogalmazza meg gyűjteményes könyve bevezetőjében, miért is állított össze kötetet Petelei harminchét, korábban könyvformában még kiadatlan elbeszéléséből. *„Nem vagyok kutatója életművének, de szeretem írásait és tisztelem (számomra rendkívül szimpatikus) személyiségét, mely e mai, mindenáron sikerorientált világunkban egy különutas-magatartást körvonalaz.”* – vallja.¹²⁹ Azonban már itt megjelenik Petelei különállásának mítosza, s minél inkább kiáll Petelei mellett ez a vele erősen rokonszenvező bevezetés, annál jobban fel- és megújítja a vele kapcsolatos legendaképzést is.

Életrajzával kapcsolatban úgy próbálja összesimítani a különböző biográfiák ellentmondásos tényeit, hogy abból igen különös, csak félig igaz mondatok születnek. Például *„A pesti egyetemen bölcsészetet és mérnöki ismereteket tanul, de nem szerez diplomát, hazatér és írni kezd.”* *„Már középiskolai tanulmányait, s később az egyetemieket is megszakítja idegbetegsége.”* A házasság ismét betegápolássá degradálódik: *„feleségül veszi Korbuly Irmát, aki hűségesen ápolja betegségében”*.¹³⁰

A legérdekesebb azonban az életrajzi áttekintést záró két mondat: *„1890 szilveszterén bekövetkező agyvérzése (agyérgörcse?) véget vet szerkesztői tevékenységének és részben aktív írói karrierjének. Utód nélkül, 1910. január 15-én hunyt el Kolozsvárott.”* Amellett, hogy két pontatlanságot is tartalmaz – Petelei a jelzethnél majdnem egy évvel később, vagyis csak 1891. október 1-én fejezte be lapja, a *Kolozsvár* szerkesztését, továbbá nem január 15-én, hanem január 5-én halt meg¹³¹ –, ez a lezárás olyasféle érzést kelt az olvasóban, hogy Petelei életének utolsó húsz évében (vagyis harmincnyolc éves korától haláláig!) valójában már (szinte) semmit sem volt képes dolgozni. Az egymást szorosan követő két mondat (mindenféle átvezetés, a Petelei 1890 és 1910 közötti tevékenységére való bármiféle utalás nélkül), összekapcsolva a szerzőnek azzal a később még részletesen elemzendő állításával, hogy Petelei nemcsak keveset írt, de hosszú terminusokon keresztül egyáltalán nem dolgozhatott, természetesen egyértelműen sugallja, hogy ez a húsz év ilyen, csak betegséggel, alkotó munka nélkül telő időszak volt.

Ezzel szemben, ahogyan az előző oldalakon olvasható volt, Petelei a lapszerkesztéstől való visszavonulása után is aktív és termékeny írói életet élt. 1890-1891 után még négy kötete jelent meg, benne szerzői kötetben valaha is kiadott novelláinak 74 %-ával (64 a 87-ből, ugyanis csak 23 való az előző három kötetéből). Utolsó befejezett elbeszélését 1906-ban írta. 1908-ban még megjelent *Az élet* című, 1905-ös kétrészes gyűjteményének második, egykötetes kiadása, s még ez év decemberéből is tökéletesen érthető, megszerkesztett és érdekes tárgyú levelei maradtak ránk, saját kézírásával. Utolsó publikált írása (*Az uram* című novella hetedik közzlése) 1909 márciusában jelent meg. Vagyis: nemcsak hogy nem volt terméketlen, már csak a korai halál felé vezető út ez a húsz év – ahogy Urbán László összefoglalásából kitetszik –, de meglepő módon éppen az írói kiteljesedés időszakává vált. Vizsgálataim alapján egyértelmű, hogy éves viszonylatban Petelei épp 1897 és 1903 között publikálta a legtöbb első novellaközzlést, az a két év pedig, amikor (a sokadik közzléseket is beleszámítva) a legnagyobb számú Petelei-novella kerülhetett az olvasók kezébe, 1905, 1897 és 1898 volt. Azok az évek, amelyeket Urbán László (szinte vagy teljesen) némának tekint.

Ám bármit is mondanak a – sajnos a legendatovábbadók előtt ismeretlen – számok, a Petelei életrajzában állandóan feltűnő két toposzból (búskomorság avagy pesszimizmus, illetve a lelki betegség) egyértelműen következik a terméketlenség feltételezése és az írói „termékenység” alábecsülése. Ahogyan Urbán Lászlónál is, aki – célja szerint épp tévhiteket eloszlatandó – külön foglalkozik a kérdéssel, valóban keveset írt-e Petelei. Így fogalmaz: *„Az életében megjelent hét kötet és a halála utáni, a hagyatékot feldolgozó Elbeszélések I-II. (1912), amit özvegye rendezett sajtó alá, valóban nem tanúskodnak kiemelkedő írói termékenységről, össze sem mérhetőek*

¹²⁹ URBÁN, *i. m.*, 6-7.

¹³⁰ *Uo.*, 6. Petelei nem egy egyetemen tanulja a két „szakirányt”, nem is ebben a sorrendben tanulja, munkaképes tanárként tér haza, állásra is pályázik, még ha nem is nyeri el, ráadásul már tanulmányai közben is ír, szakcikket. A két „megszakítás” súlya közel sem azonos, a mérnöki (inkább építész) pályának nem betegsége miatt, hanem a humán tudományok miatti érdeklődésből fordít hátat, „nagy” fiatalkori betegsége pedig már azután éri, hogy befejezte fővárosi tanulmányait.

¹³¹ *Uo.* A téves halálozási dátum bizonyára a Pozsvai Györgyi szerkesztette *Őszi éjszaka* kötet életrajzából került Urbán László könyvébe, ahol sajnálatosan elírva valóban 15. szerepel. POZSVAI Györgyi, *Jegyzetek = PETELEI István, Őszi éjszaka*, vál. POZSVAI Györgyi, Bp, Anonymus, 2002, 261. Urbán máshol is rendre elír dátumokat, adatokat: a *Keresztek* kötetet 1882 helyett 1888-ra teszi, Petelei első megjelent írását pedig 1878 helyett 1879-re, s az *Erdélyi Híradó* helyett a *Magyarország és a Nagyvilág*ot adja meg előhelyéről (pedig ez csak a második megjelenési helye volt). *Uo.*

Mikszáth, Jókai életművével. „Egyes periódusokban nem írhatott, másokban az újságszerkesztés tiltott. Mindenesetre foghíjas az alkotói kronológia, előfordul olyan év, hogy alig találunk új Petelei-novellát.”¹³²

Valószínűleg fel sem kellene tenni a kérdést, hogy az „írói termékenység-vizsgálat” mércéjéül miért éppen a magyar irodalom mindenfajta értelemben elképesztően, átlag feletti mértékben magas műszámmal rendelkező két íróját választja ki a szerző, s miért nem többi kor- és novellistatársával¹³³ veti össze Peteleit. Ennél azonban jelentősebb kérdés, hogy milyen számokat is vesz alapul: hiszen az itt idézett első mondat alapján mindössze a szerzői kötetek és az *Elbeszélések* két darabjának tartalma alkotja ezt a viszonyítási alapot. Holott Petelei kiadatlan, illetve csak sajtóközlésben megjelent munkái a novellák számát már jelentősen megemelik. A kritikai kiadás III-IV. része alapján Petelei szerzői kötetben meg nem jelent novelláiból 137 van, s mivel a szerzői kötetek anyaga 87 novellából áll, elmondható, hogy a „Petelei István összes novellái”-korpust (legalább) 224 elbeszélés alkotja.¹³⁴ Ezeknek a szerzői kötetekben kiadott írások csak mintegy 39%-át adják, s még ha a posztumusz elbeszélés-gyűjtemény hatvanöt írását is hozzáadjuk, akkor is elmondható, hogy Urbán László csak a Petelei-novellisztika mintegy 68%-a alapján hozta meg ítéletét.

Ráadásul ha írói termékenységről beszélünk, akkor természetesen Peteleinek a folyóiratokban megjelent különböző műfajú írásait, cikkeit, Szúnyog-tárcáit is figyelembe kellene venni ahhoz, hogy megítélhessük, valóban voltak-e „néma évei”. Még inkább megkérdőjelezhető az alkotói kronológia fenti emlegetése, ilyen ugyanis – a teljes kritikai kiadás megjelenéséig nem létezett¹³⁵, így nehéz lett volna egyáltalán rámutatni azokra az évekre (leszámítva természetesen a legutolsót), amikor Petelei nem vagy alig írt. Egyértelmű, hogy Urbán nem tudott Török Zsuzsa munkájáról, amely sajnos azt eredményezte, hogy megmaradt a bizonytalan és pesszimista becsléseknél: a valóságban ugyanis nem igaz, hogy Peteleinek lettek volna 1906 előtt olyan évei, amikor nem alkotott, s 1910 előtt olyan évei, amikor nem publikált.¹³⁶

Miközben le kell tehát szögezni, hogy a novellaszerző Petelei a valóságban sokat írt és bizonyos időszakokra nézve még többé-kevésbé egyenletesen is, egy másik szempont is érvényesítendő. Az előszóból mindvégig nem derül ki, mit tekint Urbán műnek. Csak a novellákat? Vagy minden újságíró-műfajt? Ha ugyanis eljutunk odáig, hogy azzal mentegeti Peteleit, „nem mondhatjuk, hogy az ismert műszám egy henye művészre utalna”¹³⁷, henyeség és munka viszonylatában talán mégis helyet kellene kapnia érvként Petelei teljes írói – szerkesztői – szellemi munkájának, nem pedig csak e munka egy önkényesen kiemelt szeletének. Egyéb esetben nincs értelme sem mítoszokat oszlatni, sem mítoszokat teremteni, s szintén értelmetlen úgy becsülgetni az életmű nagyságát, hogy előzetesen önkényesen döntjük el, mi tartozik bele és mi nem.

Az eddig elmondottakból már jól látszik, hogy a 2013-as Petelei-könyv legendaoszlátónak szánt bevezetése inkább újabb legendákat hoz létre, így a keveset író Peteleiéét. Urbán azonban még több megválaszolandó kérdést figyelmébe ajánl a kötet kezébe vevő olvasónak. Ezek: „– Valóban keveset alkotott? – Írói világa szűk és provinciális? – Egyéniségében van valami menekülésszerű, bezárkózott a maga „kisvilágába”, ennek megfelelően érdeklődési területe is beszűkült? – Kizárólag a borongós, melankolikus, resignált hangulatok kedvelője, s nem ismeri a humort és a szatírárt? – Történetei elnagyoltak és kidolgozatlanok, mozaikszerű szétdaraboltság a jellemzőjük?”¹³⁸

Igen jó kérdések. Ám az első esetében már látható volt, hogy nemigen érkeznek rájuk megbízható és egyértelmű válaszok. Ezek hiányában viszont összegyűjteni és listába foglalni őket

¹³² URBÁN, *i. m.*, 7.

¹³³ Hogy csak a legkézenfekvőbbben kínálkozó neveket soroljam: Gozsdu Elekkel, Tömörkény Istvánnal, Bródy Sándorral, esetleg Justh Zsigmonddal.

¹³⁴ Török Zsuzsa gyűjteménye (PIÓN III-IV.) az összes sajtómegjelenésben és kéziratban megtalálható novellát felöleli. A kétkötetes kiadásban 117 olyan elbeszélés szerepel, amely kötetben nem, de folyóiratok hasábjain napvilágot látott a szerző életében. Csak kéziratban fennmaradt írás 11 van, töredék pedig 8. Továbbá van egy huszadik novella, *A végrendelet*, amelynek ma sem kézirata, sem folyóiratközlése nem ismert, pedig szerepel az 1912-es *Elbeszélések* kötetben. Így teljes, hátrahagyott novellát 129 darabot olvashatunk el, a töredékeket is hozzájuk számítva pedig 137 az összes Petelei-novella száma. A novellák össz-száma egyébként véleményem szerint még tovább bővíthető (ezért a zárójeles *legalább* szó), de ennek kifejtésére jelen írásban nincsen módomban kitérni.

¹³⁵ Sőt, abban sem szerepel, de adatai alapján összeállítható, amelyre doktori dolgozatom mellékleteként magam teszek kísérletet.

¹³⁶ Pontosabban 1907-ben egy novellája sem jelent meg, 1908-ban viszont 32.

¹³⁷ URBÁN, *i. m.*, 9.

¹³⁸ URBÁN, *i. m.*, 6.

inkább csak az ismertségüket növeli meg, állítássá alakítva őket, s kiépítve egy teljesen hamis Petelei-képet. A második és harmadik kérdés megválaszolására például alig több mint két oldalt szán Urbán. Ennek azonban nagy része mintegy százéves, kortársi idézet, amely azt bizonygatja, hogy Peteleit sok minden érdekelte Kanttól a könyvkötészetten át a kertészkedésig. A szerzői állásfoglalás mindössze két vonással rajzolja meg Peteleit. Az első a moralistáé, aki tudatosan vonul el a „bűnös város”-tól (ez a főváros), aki „*távol marad a pesti irodalmi élet öngerjesztő zsidóságától, elveti a körbedicsérés gyakorlatát, a reklámot és az önreklámot*”, aki „*irtózik ettől a világtól* (vagyis Pesttől)”.¹³⁹ Mindezt az irtózást egyedül Petelei humoros, pesti kirándulását elbeszélő tárcasorozatára alapozza, holott igen különös az 1910-ben elhunyt író a kozmopolitizmus-vita résztvevőjeként felléptetni csak azért, mert Pestről is tudott és mert éppoly kritikusan és ironikusan írni, mint Erdélyről. Ha ezt az érvet elvetjük, viszont csak a másik marad. Eszerint Petelei szűkebb pátriája közéletében végig részt vett, „*Betegségének súlyosbodásával vonul csak vissza*”¹⁴⁰ belőle. Ezt a visszavonulást viszont – látható volt korábban – Urbán már 1890-re teszi és teljesen eltúlozza. Az eredmény: az örültség, lelki betegség toposzának szokásos eluralkodása az életművön. Ismét nem legenda oszlatódott, hanem egy mítosz erősödött tovább: eszerint mivel Petelei beteg volt, ez megmagyarázza, hogy írói világa szűk, sőt beszűkült, de fel is menti e „hibája” alól. Az, hogy ezek a fogalmak az életműre valójában nem érvényesíthetők¹⁴¹, vagyis nem léteznek a bűn, ami alól fel kellene menteni az író, említés nélkül marad.

A negyedik kérdést Urbán még át is fogalmazza: „*Világképe reménytelenül sötét, nem ismeri a humort*.”¹⁴² Ez jóval tömörebb összefoglalás és súlyosabb „vád”, sokkal inkább a személyiségre vonatkozik, mint a művekre. Az ember és a mű egymásba játszását tovább erősítik a mentegető érvek, mint a már idézett „*Minden bizonnyal betegségéből, s mindinkább eluralkodó betegségtudatából következik a komor témák, halál, temetés, pusztulás, enyészet hangsúlyos megjelenítése*.”¹⁴³, amely egyértelműen a betegség-toposzból vezeti le az életművet, vagy a teljességgel esszéisztikus-fikciós gondolat: „*lehet, hogy az örmény és erdélyi néplélek találkozási adja ezt a sötét tónust művészetében?*”¹⁴⁴, amely Petelei titokzatos örménységével érvel. Ezután már csak az ötödik kérdés megválaszolása marad, amelyre azután Urbán egy bekezdésben egyértelmű, elfogadható választ is ad (a kihagyásos szerkesztés modernségéről). A fenn forgó „váddal” (elnagyolt, kidolgozatlan történet) kapcsolatban csak az a probléma, hogy ezt Peteleiről legfeljebb a kortársak írták le, így különösebb magyarázatra, igazolásra már generációk óta nem szorulna.

Összefoglalva tehát elmondható – s ezért foglalkoztam olyan megkülönböztetett figyelemmel ezzel a viszonylag új írással¹⁴⁵ –, hogy bármennyire is frissnek és kritikai szemléletűnek tűnik Urbán Lászlónak ez az alig négy éve íródott, három éve megjelent áttekintése Peteleiről, felfedezhető, hogy csak és kizárólag ugyanazokat az életművel és életpályával kapcsolatos legendákat ismétli, dolgozza fel, sőt, olykor eleveníti fel a szerencsés fél-elfelejtettségéből, amelyek már eddig is súlyos terhet jelentettek a Petelei-recepción. A Petelei-művekkel kapcsolatban „mindent” megmagyarázó lelki betegség-toposz magyarázza a pesszimizmus-toposzt, ezek pedig közösen magyarázzák, miért is felejtették el Peteleit (ismeretlenség-toposz).

Ha pedig elfelejtették, ideje újra felfedezni. Urbán László könyvének bemutatása ugyanis már minden színhelyen ennek a gondolatnak rendelődött alá. 2013 májusában például „*a II. Aradi Magyar Könyvnapok keretén belül a Csiky Gergely Főgimnázium dísztermében dr. Urbán László beszélt a végzős diákoknak tartott előadást Petelei Istvánról. (sic!)*” – adta hírül a *Nyugati Jelen*.¹⁴⁶

¹³⁹ URBÁN, *i. m.*, 10-11. Ez lenne az a Petelei, aki – teljesen emberi módon – levélben érdeklődik meg a Révai Testvéreknél, tényleg igaz-e, hogy első kötete iránt egy német cég is érdeklődik? *Révai Testvérek Petelei Istvánnak*, 1882. május 1. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 97-98. Az a Petelei, aki – szintén teljesen emberi módon – folyamatosan olvasta a – róla és neki szóló, nem egy esetben teljességgel indokolatlanul ledorongoló – kritikákat és jó tanácsokat? Pl. *Petelei István Gyulai Pálnak*, 1886. augusztus 22. = *Uo.*, 127.

¹⁴⁰ *Uo.*, 12.

¹⁴¹ „*Vidéken élt és alkotott; újságíróként hadakozott – egyetemes igénnyel, széles látókörrel.*” KOZMA Dezső, *Petelei István = PETELEI István, A jutalom: Novellák*, vál., bev. K. D., Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986, 5.

¹⁴² *Uo.*, 12.

¹⁴³ *Uo.*, 12.

¹⁴⁴ *Uo.*, 13.

¹⁴⁵ Amely olyan könyvben olvasható, amely a Nemzeti Kulturális Alap könyvtámogatási programjának köszönhetően rengeteg magyar, akár vidéki közkönyvtárba is ingyenesen eljutott, tehát nagyon könnyen hozzáférhető.

¹⁴⁶ TAKÁTS D. Ágnes, *Peteleivel kezdődtek a könyvnapok*, http://www.nyugatijelen.com/kultura/peteleivel_kezdodtek_a_konyvnapok.php (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.).

Az életrajz amúgy is elnagyolt tényei itt még pontatlanabbakká váltak, azon gondolat szolgálatába állítva, hogy Petelei abszolút mértékben felfedezendő író. Ezt erősíti a cikk bevezetése, miszerint „*Dr. Urbán László értékmentéssel foglalkozik, Petelei Istvánnak a budapesti 84. Ünnepi Könyvhétre megjelenő A Gyermekek (sic!) című novelláskötete anyagát 89 újságban találta meg, összesen 37 novellát.*”, vagyis Petelei-mű csak akkor kerülhet az ember kezébe, ha értékmentő „*novellavadász*”¹⁴⁷, az írásait pedig csak megtalálni lehet, létezésükről eleve tudni nem.¹⁴⁸

Még ha az újságíró bizonyos megnyilatkozásokat nem pontosan is jegyzett le, a diákok ezen a találkozón megtudhatták: „*Ma az egyetemi tankönyvekben meg sem említik Peteleit, pedig a 19. század egyik legnagyobb kisprózaírója volt. Elbeszélések, novellák, tárcák fűződnek nevéhez, néha Szunyog néven írta alá írásait. 1910-ben halt meg Kolozsváron elmeegyógyintézetben, elmezavarra utaló idegláz már az egyetemi évei alatt jelentkezett az írónál, végül eljutott a teljes demenciáig. Közben voltak olyan időszakok az életében, amikor nem dolgozhatott. Az egyetemet otthagyta, újságíró lett, ő maga megalapította a Kolozsvár című lapot, melynek fenntartása, működtetése nagymértékben hozzásegítette egészsége romlásához. Petelei István az orosz írókon nevelkedett (Turgenyev, Csehov), szerette Shopenhauert (sic!), a pesszimista filozófust, írásai sötétek, nem volt egy vicces alkat, de azért születtek humoros alkotásai, egy legalábbis biztosan. (...) Petelei már egyetemista korában megkapta a legnagyobb előmeneteli lehetőséget, lehetett volna professzor, de ő Erdélyt választotta tudatosan, határozottan és egyértelműen. Ő volt az az író, aki vidékről tudott nagyot alkotni. Esztergályozott, famunkát végzett, gyönyörűen kötötte saját könyveit, illusztrálta – egyszóval ezermester volt.*”¹⁴⁹

A cikket azért idéztem szinte teljes terjedelemben, mert tökéletes összefoglalóját adja a három toposz mindennapos, és már félig tudományos, szakmai használatának. Az első állítás Magyarországra nézve teljességgel hamis, hiszen Petelei már a „Spenótban”, vagyis a generációk által forgatott, s még a középiskolai tananyagreform előtt megírt egyetemi tankönyvben is szerepelt.¹⁵⁰ Mégis fontos kezdőmondat, hiszen innen eredeztethető az a beállítás, hogy Petelei teljességgel ismeretlen, vagy legalább is az volt, míg Urbán kötete napvilágot nem látott. A Petelei szakmai életéről szóló néhány mondat gyakorlatilag csak a betegségéről szól, és mindent ahhoz köt.¹⁵¹ Majd következik a pesszimizmus és a humortalanság toposza, megismétlődik a professzorsággal kapcsolatos téves információ¹⁵², hogy azután sajátosan egyéni ízt kapjon Petelei erdélyisége: „*Ő volt az az író, aki vidékről tudott nagyot alkotni.*” Nyilvánvalóan sok mai írói életpálya keserűségét lehet belelátani ebbe a mondatba: de sajnos Petelei életére nézve egyáltalán nem releváns, mivel ő még abban az átmeneti időszakban élt, amikor vidékről is el lehetett jutni a fővárosi lapok közlési lehetőségeig, s ő el is jutott.¹⁵³

¹⁴⁷ Így jellemzi az Irodalmi Jelen Online filminterjúja Urbánt. *A novellavadász*, <http://www.irodalmijelen.hu/2013-jun-24-1339/novellavadasz> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)

¹⁴⁸ Urbán László előszava egyébként rendkívül különös módon adja meg a forrásait. Felsorol 78 (nem pedig, ahogyan a fenti újságcikk írta, 89) folyóiratot és kiadványt, mint amelyekben Petelei-novellák után kutatott. Szerepel köztük a *Kelet* és a *Kolozsvár*, de olyanok is, mint a *Magyar Művészet* vagy a *8 Órai Újság* (melyben tudomásom szerint Petelei-mű sosem jelent meg). Ennél bővebben azonban nem adja meg forráshivatkozásait, vagyis hogy végül a felsorolt 78 orgánumból közül hányban volt találat is, s végül melyikből is kölcsönözte a kötetbe felvett 37 szöveget. Előszavában a következő mondat szerepel: „*A kötet anyaga és a hivatkozott tanulmányok az alábbi időszaki kiadványokban lelhetők fel. (A felsorolás tartalmazza a nem közölt cím-, szöveg- és témaváltozatok lelőhelyeit is.)*” URBÁN, i. m., 17. Ez azt sejteti, mintha a felsorolt 78féle folyóirat csak úgy buzgott volna a Petelei-írásoktól, a szerkesztőnek pedig a bőség zavarában csak ki kellett volna válogatnia a sok közlés közül azt a szövegváltozatot vagy témaváltozatot (itt végképp nehéz meghatározni, mire is gondolhatott Urbán László), amelyik neki a legjobban tetszett, s végül közlésre került. Ezzel szemben tény, hogy Urbán számos olyan lapban keresett Petelei-írást, amelyben nem valószínű, hogy egy is megtalálható lett volna. Kihagyott viszont olyan lapokat, amelyek (a kritikai kiadás III-IV. kötetének megjelenése előtt) számos mindaddig kötetben kiadatlan Petelei-elbeszélést tartalmaztak. Ilyen például a *Pesti Napló*, az író élete utolsó mintegy tíz évének alapvető fóruma, amelyet Urbán, könyvének tanúsága szerint, ki sem nyitott. Így fordulhat elő, hogy *A levél* című 1897-es novellát *Falusi történet* címen, egy 1906-os harmadközlésből, s egyértelmű utánközlésből idézi, miközben a szöveg első, a szerző által is ellenőrzött változata a *Pesti Napló*-ban, a második pedig a *Magyar Génius*-ban jelent meg, az általa adott címen. Ez is mutatja, hogy Urbánnak a Petelei-„novellavadászát” megkezdése előtt nem volt célja áttekinteni, merre is érdemes elsőként elindulni értékmentése céljából.

¹⁴⁹ TAKÁTS D., i. h.

¹⁵⁰ DIÓSZEGI András, *Petelei István = A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, szerk. SÖTÉR István, Bp., Akadémiai, 1965 (A magyar irodalom története, 4), 787-796.

¹⁵¹ Közben megismétlődnek téves életrajzi állítások az egyetemről, a munka szüneteiről. S immár végletesen eltúlozódik Petelei betegsége: egy 1909-ben, halála előtt fél évvel még publikáló író az élete utolsó napjait – talán tényleg – jellemző „*teljes demencia*” alapján mutatnak be érdeklődő középiskolásoknak. Egyértelmű, hogy mit fognak megjegyezni.

¹⁵² Kétségtelenül Urbán László is olvasta Hegedűs Géza Petelei-arcképét.

¹⁵³ Érdemes Urbán véleményével összevetni Kozma Dezsőt, aki hangsúlyozza: Petelei vidéken alkotott, de nem volt vidéki író, írásművészetében semmiképpen sem. KOZMA Dezső, *Előszó: Petelei István*, i. m., 7.

Az Urbán Lászlótól származó egyenes idézet pedig – „*Lehetett volna professzor, lehetett volna babérkoszorús díszíró, de ő Erdélyt választotta.*”¹⁵⁴ – legalább olyan megtévesztő, mint amilyen megható és mozgósító. Hiszen Petelei valóban Erdélyt választotta, életpályája és művészi pályája helyszínéül, írásai témájaként, közéleti tevékenysége jobbítandó teréül. Viszont így is babérkoszorús író lett – legalább is a kortársai számára.

S így vissza is jutottam a toposzok kiindulópontjához: hogy miért tűnik Petelei a róla szóló beszéd bármely pillanatában ismeretlennek. Tanulmányomban igyekeztem feltárni, mennyire alaptalan az író felfedezetlennek, sikertelennek tekinteni saját korában. Utaltam arra is, hogy a műveiből szerkesztett válogatáskötetek sorozata, s novelláinak az utolsó mintegy tizenöt év antológiáiban, s több mint harminc év tankönyveiben való folyamatos közlése valójában többszörösen megismertette már művészetét a meg-megújuló olvasógenerációkkal. Hogy mégis alapvetőnek tűnő jellegzetessége életének és pályájának az ismeretlenség, abban nagy a felelőssége az azt kulcsfogalomként felhasználó szakmának, valamint azoknak a biográfusoknak, akik Petelei életének nem szokványos tényeit legendákká és toposzokká alakítva a sajátos hangvételű életmű magyarázatára használják fel. Mindaddig, míg e téren nem történik valamilyen átütő változás, e megismerhető író mindig is „az ismeretlen Petelei” marad.

Irodalomjegyzék

- [1] ALEXA Károly, *Petelei István = Távol az Araráttól...: A magyarórmény irodalom*, vál., szerk., bev. ALEXA Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20), 405-408.
- [2] BÁLINT Gábor, *Rejtő Jenő és Nova kalandos regényei*, Magyar Könyvszemle, 121(2005)/2, <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00045/Ksz2005-2-04.htm> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [3] BISZTRAY Gyula, *Petelei István = PETELEI István, Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955, 5-38.
- [4] BISZTRAY Gyula, *Petelei István családja*, Bp., Egyetemi Nyomda, Bp., 1949
- [5] BISZTRAY Gyula, *Petelei István irodalmi leveleskönyve elé = Petelei István irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980, 5-31.
- [6] CZEGLÉDI Edina, *Petelei István és Kolozsvár*, 2011. július 13., <http://prherald.hu/?p=7421> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [7] DIÓSZEGI András, *Petelei István = A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, szerk. SÓTÉR István, Bp., Akadémiai, 1965 (A magyar irodalom története, 4), 787-796.
- [8] GYALUI Farkas, *Petelei Istvánról*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert nyomdája, 1912 (Különlenyomat)
- [9] HEGEDÜS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, <http://mek.oszk.hu/01100/01149/html/petelei.htm> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [10] HEGEDÜS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Bp., Trezor, 1995³
- [11] KÉRI József, *Petelei István = PETELEI István, Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok), 5-22.
- [12] KESZEG Anna, *Petelei István, az antimodern (Társas esztétikák)* = Korunk, 2009. november, <http://korunk.org/?q=node/11183> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [13] KICZENKO Judit, *Kozma Dezső: Egy erdélyi novellista – Petelei István*, Irodalomtörténet, 1972/4, 513-517.
- [14] KICZENKO Judit, *Peteleit lapozgatva... = Tanulmányok a XIX. század magyar irodalmából*, szerk. MEZEI József, Bp., ELTE, 1983, 114-121.
- [15] KOZMA Dezső, *Egy erdélyi novellista: Petelei István*, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969
- [16] KOZMA Dezső, *Előszó: Petelei István = PETELEI István, „Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!”: Petelei, a hírlapíró és lapszerkesztő*, vál., bev. KOZMA Dezső, Budaörs, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2002 (Magyar-Örmény Könyvtár, 7), 7-15.
- [17] KOZMA Dezső, *Petelei István = PETELEI István, A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986, 5-18.
- [18] KOZMA Dezső, *Petelei István életrajzi adatai = PETELEI István, A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986, 230-232.
- [29] DR. KÜRTI Béla, *A régész Móra = Az ezerarcú Móra Ferenc*, szerk. BALOGH Csilla, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 2007, 5-9.
- [20] *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*, szerk. KENYERES Ágnes, internetes változat, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [21] *Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. dr. VÁNYI Ferenc, Bp., Studium, 1926
- [22] *Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, Bp., Akadémiai, 1965, II
- [23] MAROSI Péter, *Petelei István tragédiája*, Utunk, 1956/43, 4-5.
- [24] MÁTHÉ József, *Három Petelei-levél*, ItK, 103(1999), 211-214.
- [25] MÁTHÉ József, *Petelei István = PETELEI István, A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

¹⁵⁴ TAKÁTS D., i. h.

- [26] NÉMETH G. Béla, *A válságba jutott kisember írója: Petelei István* = NÉMETH G. Béla, *Századutóról – századelőről*, Bp., Magvető, 1985, 129-138.
- [27] NÉMETH G. Béla, *Türelmetlen és késlekedő félszázad: A romantika után*, Bp., Szépirodalmi, 1971
- [28] NYILASY Balázs, *Az Árva Lotti és a Petelei István-i impassibilité*, Hítel, 2016/4, 92-101.
- [29] POZSVAI István, *Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009
- [30] *Petelei István irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980
- [31] PETELEI István *Összes novellái: Szerzői kötetek*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, I-II (Csokonai Könyvtár. Források: Régi Kortársaink, 13)
- [32] PETELEI István *Összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár. Források: Régi kortársaink, 16).
- [33] POZSVAI Györgyi, *Az újra meg újra felfedezett Petelei*, Tiszatáj, 2002. augusztus, 99-118.
- [34] POZSVAI Györgyi, *Jegyzetek* = PETELEI István, *Őszi éjszaka*, vál. POZSVAI Györgyi, Bp, Anonymus, 2002, 261-271.
- [35] *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. DÁVID Gyula, 2006-os, legújabb, internetes kiadás, <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/p.htm#PeteleiIstv%C3%A1n> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [36] ROSSMANN Magda, *Petelei István*, Bp., Elbert Nyomda, 1932
- [37] RÓZSAFALVI Zsuzsanna, *Az újraolvasott Petelei: Petelei István: Őszi éjszaka*, Tiszatáj, 2003. november, 99-101.
- [38] SCHÖPFLIN Aladár, *Petelei István*, Nyugat, 1910/2, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00048/01253.htm> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [39] SINKA Judit Erzsébet, *Petelei István*, <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/mikipedia/szocikkek.php> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [40] SZENTIMREI Jenő, *Petelei István* = PETELEI István, *A fülemüle*, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új Idők, 1943, 5-24.
- [41] SZENTIMREI Jenő, *Petelei Istvánról* = PETELEI István, *A csikos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből*, bev. SZENTIMREI Jenő, Brassó, Ágysz, 1937 (Hasznos Könyvtár), 3-8.
- [42] TAKÁTS D. Ágnes, *Peteleivel kezdődtek a könyvnapok*, http://www.nyugati jelen.com/kultura/peteleivel_kezdottek_a_konyvnapok.php (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [43] TÖRÖK Zsuzsa, „*Bizonyosan az igazi megalégedés csak a családi életben van*”: *Petelei István családtagjaihoz írt levelei*, ItK, 111(2007), 225-296.
- [44] TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek* = PETELEI István *Összes novellái: Szerzői kötetek*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, I-II (Csokonai Könyvtár, Források: Régi Kortársaink, 13), 583-641.
- [45] TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, Bp., Ráció, 2011
- [46] *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000², III
- [47] URBÁN László, *Előszó és kitekintés* = PETELEI István, *A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013, 5-19.
- [48] Z. KOVÁCS Zoltán, *Mindennapiság, narráció, irodalomtörténeti olvasat: Petelei István novellisztikájának olvashatósága*, ItK, 111(2007), 54-75.
- [49] ZÖLDHELYI Zsuzsa, *Az orosz irodalom magyar fogadtatása a XIX. században = Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe*, szerk. KROÓ Katalin, Bp., Bölcsész Konzorcium, 2006, II, 826-850.
- [50] *Érettségi 2008: a tételek*, <http://www.haon.hu/201rettsegi-2008-a-tetelek/news-20080505-11082509> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [51] *Érettségi: Peteleire kevesen számítottak*, http://www.delmagyar.hu/belfold_hirek/erettsegi_peteleire_kevesen_szamitottak/2056176/ (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [52] FARKAS Melinda, *Érettségi?... Ugyan... Hódít a nem tudás*, http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?n=zgfumag&pid=15172&blog_cim=%20%C9retts%E9gi?%20Ugyan...%20H%F3d%EDt%20a%20n (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [53] FENYŐ D. György, *Magyarérettségi, 2008: Személyes tájékoztató, összefoglaló és elemzés az írásbeliről*, <http://www.tani-tani.info/091fenyo> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [54] *Izraeli, vagy magyar érettségi volt ma?*, <http://www.rimaszombat.polgarinfo.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=7948> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [55] *Középszerű a középszintű érettségi vizsgarendszer*, http://mno.hu/migr_1834/kozepszeru-a-kozepszintu-erettsegi-vizsgarendszer-389829 (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [56] *Magyar érettségi 2008: ijesztő tételek*, http://www.delmagyar.hu/erettsegi/magyar_erettsegi_2008_ijeszto_tetelek/2056167/ (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [57] *Magyartanárok Egyesülete: kitűnőek voltak az idej tételek*, <http://www.kultura.hu/magyartanarok-egyesulete> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [58] *Nehezebb volt a magyar érettségi, mint a korábbi években*, <http://www.haon.hu/nehezebb-volt-a-magyar-erettsegi-mint-a-korabbi-evekben/haon-news-FCUWeb-20080505-0124417332> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [59] *Nehéz volt a magyar érettségi*, <http://www.sztv.hu/hirek/116837> (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [60] R. TÓTH Gábor, *Egyszerre volt nehéz és könnyű a feladatsor*, http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/egyszerre_volt_nehez_es_konnyu_a_feladatsor/2056252/ (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)
- [61] SZABÓ C. Szilárd, *De ki az a Petelei?*, http://www.delmagyar.hu/jegyzet/de_ki_az_a_petelei/2056237/ (utolsó lekérés: 2016. szeptember 13.)